

Tartu Ülikool

Ajaloo ja arheoloogia instituut

Emil Jakob Oras

Rüütlikultuuri kajastamine “Liivimaa vanemas
riimkroonikas” ning selle seostamine laiema ajaloolise
kontekstiga

Bakalaureusetöö

Juhendaja: professor Anti Selart

Tartu 2019

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
Rüütlikultuur – selle areng, mõjurid ja piirkondlikud iseärasused	6
„Liivimaa vanema riimkroonika” autorsus, sihtpublik ja <i>raison d'être</i>	16
Rüütlikultuuri kajastus „Liivimaa vanemas riimkroonikas“	20
Kokkuvõte.....	28
Abstract.....	32
Kirjanduse loetelu	36

Sissejuhatus

Käesoleva uurimistöö eesmärgiks on välja selgitada, kuidas kajastub rüütlikultuur „Liivimaa vanemas riimkroonikas“ ning kuivõrd see seostub 13. sajandi lõpu ning 14. sajandi alguse laiema ajaloolise kontekstiga, eriti seoses ristsõdade raugemisega Levandis. Selle sihi saavutamiseks olen töös spekulierenud teose autorsuse ning sihtgrupi osas, et määratleda, kelle poolt ja mis eesmärkidel antud riimkroonika kirjutati. Lisaks püüan töös anda lugejale lühiülevaate keskaegsest rüütlikultuurist, keskendudes sealjuures selle muutumisele pärast Lähis-Idas toimunud ristsõdade läbikukkumist, samuti rüütlikultuuri iseloomule 13. sajandi Saksamaal. Peale taustainformatsioon andmist vaatlen lähemalt, kuidas rüütlikultuur kajastub riimkroonikas ning lõpuks võtan kokku ja annan „Liivimaa vanema riimkroonika“ näitel hinnangu, kui levinud olid Saksa ordu ning Liivimaal tolleaegsed rüütlikultuuri ideed.

Käesoleva teema valisin, kuna leian, et „Liivimaa vanem riimkroonika“ on rüütlikultuuri ajaloo allikana olnud kuni viimase paari aastakümneni vähekasutatud ja alahinnatud. Siinkohal tuleb teha mõõndus, et viimastel aastakümnetel on siiski ingliskeelses maailmas nimetatud allikale hakatud rohkem tähelepanu pöörama. Lisaks on teos väärtuslik allikas (keskaegsel) Liivimaal valitsenud ülemkihtide mõttemaailma ning perspektiivide analüüsimiseks. Riimkroonikat uurides saame selgust, kuivõrd kohaliku ülemkihi mõttemaailm ja arusaamad oli mõjutatud rüütlikultuurist ning missuguse jälje jättis see nende käitumisele ja tegevusele.

Töö põhineb nii algallikal („Liivimaa vanem riimkroonika“)¹ kui ka sekundaarsetel materjalidel, hõlmates akadeemilist kirjandust nii Eestist, Saksamaalt kui ka ingliskeelsest keskkonnast. „Liivimaa vanem riimkroonika“ on 13. sajandi lõpus kesk-ülemsaksa murdes kirjutatud kroonika, mis koosneb 12 017 värsireast ning käsitleb keskaegse Liivimaa ajalugu 12. sajandi keskpaigast kuni 13. sajandi lõpuni. Teose eesmärk autori enda sõnade kohaselt on „teatada, mismoodi kristlus on tulnud Liivimaale“. Fookus langeb kroonikas Liivimaa Saksa ordu (ja selle eelkäija, Mõõgavendade ordu) võitlustele leedulaste, kuralaste, semgalite ja venelastega. Vanema riimkroonika originaalkäsikiri pole meile teadaolevalt säilinud, aga alles oli kaks koopiat: Riia käsikiri, mis tõenäoliselt kirjutati 14. sajandi keskel, ehk küllaltki lähedal originaali kirjutamise ajale, ning teine, Heidelbergi käsikiri, mis kirjutati 15. sajandil. Kahjuks läks Riia käsikiri pärast I maailmasõda kaduma ning meile teadaolev informatsioon sellest

¹*Liivimaa vanem riimkroonika*. Toimetanud Enn Tarvel, tõlkinud Urmas Eelmäe. Tallinn: Kirjastus Argo, 2003.

pärineb enne 20. sajandi algust tehtud uurimustest. Riimkroonika uurimise kuldaeg jäigi 19. sajandisse, kust pärineb suur osa seda teksti käsitlevaid analüüse, mis panid aluse selle teksti akadeemilisele uurimisele. Käesolevas töös kasutatud Enn Tarveli ja Urmas Eelmäe „Liivimaa vanem riimkroonika“ tõlge põhineb Tartu Ülikooli professor Leo Meyeri 1876. aasta tekstikriitilisel väljaandel „*Livländische Reimchronik*“². Siinkohal tuleb aga toonitada, et Meyeri tõlget käsitletakse reeglina kui eraldi varianti kroonikast, sest see on efektiivne kombinatsioon Riia ja Heidelbergi käsikirjadest ning Meyer on oma kombineerimise meetodi tõttu langenud kriitika osaliseks³. Lähemalt kroonikast endast aga hilisemas peatükis.

Teosest on akadeemilisi käsitlusi suhteliselt vähe, eriti kui võrrelda näiteks Henriku Liivimaa kroonikaga. Suurem osa kättesaadavast „Liivimaa vanemat riimkroonikat“ käsitlevat kirjandust on tulnud baltisaksa õpetlaste sulest. Huvitaval kombel on viimasel paaril aastakümnel, eriti 1980. ja 1990. aastatel, hakanud ingliskeelsete maade uurijad sellele tähelepanu pöörama. Uuritud on nii teose ajaloolist konteksti kui ka selle lingvistilist ja ideoloogilist poolt⁴. Minu arvamuse kohaselt on see suurel määral seotud professor Mary Christie Fischeri panusega⁵, kes on uurinud põhjalikult Saksa ordu liikmete poolt kirjutatud kirjandust. Kuigi baltisakslaste huvi teose vastu on arusaadav, on läbi ajaloo huvi selle teose uurimise vastu kord tõusnud ning siis jälle raugenud. Kahjuks ei leidu saksa või baltisaksa autori teost, milles uuritaks rüütlikultuuri kajastusi kroonikas.

Seevastu käsitlusi rüütlikultuurist leidub arusaadavalt palju rohkem Lääne historiograafias. Kahjuks ei ole korralikku teemakohast eestikeelset käsitlust. Peale Mary Christie Fischeri tuleb ära mainida veelgi käesolevale tööle olulisi autoreid. Kõige suuremad panused käesoleva töö arengusse on andnud Audrey Peyper⁶ (kelle tööde teema kattub kohati käesoleva uurimusega

². Liivimaa vanem riimkroonika, 5–8.

³. Delters, Marcus, *Aspects of the master figure in the „Livonian Rhymed Chronicle“: A study of the characterisation of the Livonian master of the Teutonic Order*, Rutgers, doktoritöö, University of the State of New Jersey, 1989, 47–48.

⁴. Fischer, Mary Christie, *The Idea of Christian Chivalry in the Chronicles of the Teutonic Order*, doktoritöö University of St. Andrews, 1984. <https://research-repository.st-andrews.ac.uk/handle/10023/2621>

⁵. Fischer, *The Idea of Christian Chivalry in the Chronicles of the Teutonic Order*.

⁶. Peyper, Audrey, *The Teutonic Order Crusading Ethos and The Livonian Rhymed Chronicle*. Honours Thesis. University of Tasmania. School of History and Classics. s.a. Academia.

https://www.academia.edu/5633909/The_Teutonic_Order_Crusading_Ethos_and_The_Livonian_Rhymed_Chronicle_honours_thesis , kasutatud 26.05.2019.

Peyper, Audrey, *Teutonic Order Corporate Identity and The Livonian Rhymed Chronicle*. University of Tasmania. s.a.

https://www.academia.edu/5633890/Teutonic_Order_Corporate_Identity_and_The_Livonian_Rhymed_Chronicle, kasutatud 26.05.2019.

ning mille läbi avastasin mitmeid töö arengu seisukohast olulisi teoseid), Alan V. Murray⁷ (“The Structure and Intended Audience of the Livonian Rhymed Chronicle”), Maurice Keen⁸, Richard W. Kaeuper⁹, William Urban¹⁰, Benjamin Arnold¹¹, Marcus Delvers¹² ning muidugi Enn Tarvel ja Urmas Eelmäe, kellelta ei oleks olemas “Liivimaa vanema riimkroonika” eestikeelset tõlget.

Tuleb tõdeda, et saksakeelne kirjandus on käsitletavas töös üsnagi tahaplaanile jäänud, võrreldes ingliskeelse materjaliga. See tuleneb asjaolust, et töös kasutatud ingliskeelne sekundaarkirjandus põhineb ise juba saksakeelsetel allikatel (siinkohal tuleb taas erilist rõhku panna Mary Fischerile, kelle panus nende allikate analüüsimiseks on märkimisväärne) või saksakeelsele sekundaarkirjandusele. Suur osa (kuigi oleks vale öelda, et kõik) saksakeelsest kirjandusest, mis puudutab selle töö suhteliselt piiratud käsitlusala, on nende autorite poolt eelnevalt läbi uuritud. Seega muutub ebavajalikuks saksakeelsete allikate, nii primaarsete kui sekundaarsete, juurde tagasi pöördumine ja nii-öelda uuesti jalgratta leiutamine.

Kasutatud materjali põhjal moodustub loodetavasti üldistav pilt nii rüütlikultuuri kajastusest “Liivimaa vanemas riimkroonikas” kui ka laiemast kontekstist, mis teemat ümbritseb ning lõpuks saab anda ülevaatliku hinnangu erinevatele teemaga seotud küsimustele: kui palju kajastub teoses sekulaarne versus kristlik rüütlikultuur, kas teoses kajastub sekularisatsiooni protsess ning missugusel eesmärgil või kellele oli tekst kirjutatud, jne.

⁷ Murray, Alan V, „The Structure, Genre and Intended Audience of the Livonian Rhymed Chronicle“. In: Murray, A. V. (toim), *Crusade and Conversion on the Baltic Frontier* (Hamphsire: Ashgate Publishing Limited, 2001), 235–251.

⁸ Keen, Maurice, *Chivalry* (New Haven and London: Yale University Press, 1984).

⁹ Kaeuper, Richard W, *Chivalry and Violence in Medieval Europe*. (Oxford: Oxford University Press, 1999).

¹⁰ Urban, William, „The Teutonic Knights and Baltic Chivalry“. *The Historian*. Vol. 56, No. 3, 1994, 519–530.

¹¹ Arnold, Benjamin, *German Knighthood 1050–1300* (Oxford: Clarendon Press, 1985).

¹² Delvers, Marcus, *Aspects of the master figure in the „Livonian Rhymed Chronicle“: A study of the characterisation of the Livonian master of the Teutonic Order* Rutgers, (State University of New Jersey, 1989).

Rüütlikultuur – selle areng, mõjurid ja piirkondlikud iseärasused

Rüütliid on keskaja ühed kõige ikoonilisemad figuurid ja seda nii poliitikas, sõjategevuses kui ka kultuuris, jättes märkimisväärse jälje läänemaailma kollektiivmälusse¹³. Rüütlikeisus kasvas välja suhteliselt tagasihoidlikest algetest, aga oma kõrgajal moodustas omaette ühiskondliku kihi – kuhu kuuluvad mehed moodustasid omaette sotsiaalse grupi, hõlmates aadlikke alates väikemaomanikest kuni kuningate ning keisriteni. Nende õlul lasus, vähemalt teoorias, kohustus hoida korda, võidelda kiriku suurema autoriteedi eest ja hiljem levitada kiriku mõjuvõimu paganate ning hereetikute seas¹⁴. Selles peatükis proovin anda ülevaate rüütlikultuurist ning selle seosest käesoleva töö teemaga.

Ülesanne anda konkreetne ning üldine ülevaade rüütlikultuurist pole lihtne, ent selle nähtuse lahti seletamine on käesoleva töö jaoks ülioluline. Esmalt tekib probleem seoses perspektiiviga, kust teemale läheneda – kas käsitleda rüütlikultuuri sekulaarsest, religioosest või mõlemast vaatenurgast? Kas neid kahte vaatepunkti on tollases kontekstis üldse võimalik lahutada? Kuivõrd mõjutas vaimulik mõtteviis aadlisoost rüütleid? Kindlasti oli rüütliel endil erinevaid seisukohti, aga suurem osa meieni jõudnud deskriptiivset materjali on kirjutanud vaimulikud, ning sellest tulenevalt on nende tööde käsitluses teatud määral üleolevat ja ülbet suhtumist rüütlikesse. Nendesse suhtuti kui kiriku käsilastesse, isegi alamatesse ning vaimulikud kritiseerisid neid liiga vähese pühendumise eest kristlikule missioonile. Vaimulike jaoks olid rüütliid kiriku relv paganate, hereetikute ja skismaatikute vastases sõjas ning selle rolli kandmise eest neid ka ülistati¹⁵. Niisugune seisukoht sobis ilmselt ka rüütlitele, sest lõppude lõpuks oli idealiseeritud kujutus neile meelepärane¹⁶ ja moraalselt kasulik. Eeldatavasti oli ka vaimulikkonna toetus teretulnud ilmalikule valitsevale klassile ehk sõdalastele (rüütlitele), andes nende võimule legitiimsuse ja jumaliku kaitse. On tõenäoline, et ilma vaimulike ideoloogilise raamistikuta ei oleks rüütliel tekkinud mingit ühist identiteeti peale sõjameeste relvavendluse¹⁷.

¹³. *Chivalry and the Medieval Past*. (toim.) Stevenson, Katie ja Gribling, Barbara (Woodbridge: Boydell Press, 2016), 3-5

¹⁴. Urban, William, *The Teutonic Knights and Baltic Chivalry*, 519–530.

¹⁵. Keen, *Chivalry*, 4–5.

¹⁶. Kaeuper, Richard W, *Holy Warriors: The Religious Ideology of Chivalry*, (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2009), 4

¹⁷. Keen, *Chivalry*, 6.

Samas ei tohiks kindlasti ignoreerida rüütlite endi vaatenurka, kuigi siin põrkame kokku probleemiga, et meieni pole jõudnud märkimisväärselt palju ajaloolisi käsitlusi rüütlitelt endilt, eriti käsitletavast perioodist. Peamine žanr, mida rüütliid viljelesid, oli ilukirjandus – näiteks rüütlikuule, kus kujutatud sündmustik oli, nagu võib eeldada, äärmiselt ilustatud ning idealiseeritud. See on ka iseenesest arusaadav – enamikul rüütlitel puudus perspektiiv, millest lähtudes oma seisust analüüsida ning seega ka anda omalt poolt sama põhjalik ja detailne käsitlus nagu seda tegid vaimulikud. Tuleb ka arvestada, et rüütlikultuur oli eri maades arenenud erinevalt, st igas riigis olid oma mõjutustega traditsioonid. Samas avaldasid erinevad vormid üksteisele mõju (prantsuse, saksa, itaalia, jne) ning põimused sageli kokku, moodustades üldise rahvusvahelise rüütlikultuuri¹⁸. Mis siis oli rüütlikultuur täpsemalt? Sellele küsimusele on raske vastata ilma täpsustamata, kes oli rüütel ise ning mis tema seisust iseloomustas – Arno Borst on kirjeldanud rüütlikeisust kui „kombinatsiooni võimust ja teenistusest“¹⁹ ning pole vale öelda, et rüütlikeisus kui selline oli üsnagi paradoksaalne. See vastuolulisus väljendus just duaalsuses. Ühest küljest rõhutati rüütlike kohustust teenida oma isandat. Seda väljendab üsnagi hästi sõnavara, mida näiteks saksa keeles kasutati rüütlike kohta (*Knecht, Diensmann* – mõlemad tähendavad teenrit). Teisalt aga rõhutati nende kui valitseva ilmaliku klassi tähtsust²⁰. Rüütlikultuuri definitsiooni on raske sõnastada, sest seda on kasutatud mitmetes erinevates kontekstides paljude erinevate autorite poolt. Seda on käsitletud kui sõjalise treeningu akti, õigustust rüütlike vägivaldsele elustiilile, käitumishormide koodeksit (*courtoisie*), sotsiaalse klassi määrangut, kristlikku käitumishormi jne²¹. Antud töö ei käsitle kõiki rüütlikultuuri erinevaid definitsioone. Pean vajalikuks uurida neid tunnuseid, mis iseloomustasid nimetatud perioodile omast, veel suhteliselt varases arengufaasis rüütlikultuuri.

Keskaegses romantilises, kirjanduses seostati ideaalse rüütlikultuuriga teatud omadusi: *prouesse* (vaprus või võimekus), *loyauté* (lojaalsus), *largesse* (suuremeelsus või lahkus), *courtoisie* (kombekus) and *franchise* (aadellik või õilis käitumine)²². Etteruttavalt võib siin välja tuua saksa mugandused nendest fraasidest – *Ritterschaft* (rüütlikultuur), *Ehre* (au),

¹⁸ Keen, *Chivalry*, 2–6.

¹⁹ Borst, Arno, „Das Rittertum im Hochmittelalter. Idee und Wirklichkeit“. In: *Borst Arno (toim), Das Rittertum im Mittelalter* (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1989), 216.

²⁰ Scaglione, Aldo D, *Knights at Court: Courtliness, Chivalry and Courtesy from Ottonian Germany to the Italian Renaissance* (Oxford: University of California Press, 1991), 90–91.

²¹ Keen, *Chivalry*, 2.

²² Keen, *Chivalry*, 2–3.

Manheit (vaprus, võimekus), *Milte* (suuremeelsus), *Zuht* (kombekus) ja *Trowve* (lojaalsus)²³. Nende omaduste seostamine rüütlikultuuriga oli selgelt olemas juba 12. sajandi kirjanduses. Siiski tuleb olla siinkohal ettevaatlik ning mitte kriitikavabalt seostada neid omadusi päriselu rüütlikultuuri praktikaga. Nagu Keen märgib, on need atribuudid omistatud rüütlikultuurile läbi ilukirjanduse ehk teisisõnu läbi žanri, mis on tulvil fantaasiat²⁴. Tõesti, ajaloolastel tuleb nendes teostes kujutatud rüütlikultuuri ideaali suhtuda skeptiliselt.

Siiski on võimalik tugevdada ideaalse rüütlikultuuri kujutust ajalooliste faktidega – Keen on toonud näiteks *largesse*'i (suuremeelsus või lahkus), mis oli rüütlite seas väga hinnatud voores. Seda väärtustati rüütlite endi, aga eriti nende isandate puhul. Rüütlid olid ikkagi huvitatud nii materiaalsest kasust (rahast, maast, varustusest jne), aga ka oma privileegide kindlustamisest, eriti kui nende majandushuve hakkasid ohustama linnades tekkiv kesk- ning kõrgklass. Mida heldema käega oli isand, seda rohkem alamaid tal enda patronaaži alla oli võimalik meelitada. Alamklassi rüütlite (need, kes polnud pärit kõrgeadli seast või olid üldse ilma tiitlita ning need, kes olid kõrgeadli kauged sugulased, väheste varapärimise võimalustega) kiindumus heldekäelisuse vastu on arusaadav, arvestades, et nende majanduslik positsioon oli vägagi ebakindel ning sageli oli nende ainukene maine vara isiklik varustus. Lisaks materiaalsele huvile oli isandate heldekäelisusel ka teine pool – nimelt, kui isand võttis rüütli oma patronaaži alla, hakati teda seostama oma isandaga, tõstes nii madalamast seisusest rüütli staatust²⁵.

Rüütleid ning aadliklassi üldiselt iseloomustas ka sõjakas sõltumatus. Vägivald üldiselt kujunes keskajal aadliklassi, eriti rüütlite, vägagi kiivalt hoitud eesõiguseks. Tõesti, rüütlikultuuri seos ülekohtuga on vaieldamatu ning rüütlid (samuti aadlikud) tuletasid entusiastlikult meelde kõikidele kuulajatele, et nende identiteet on seotud „uhke vägivallaga“²⁶. Vähesed rüütlid iseloomustasid seda suhtumist paremini kui Saksamaa ministeriaalid. Antud töö kontekstis on oluline vaadata lähemalt just saksa rüütlikultuuri. Kuigi muu Euroopa (eriti Prantsusmaa) rüütlikultuur on ka kindlasti huvitav ning osaliselt samuti seotud käesoleva töö teemaga, saame sellele tähelepanu pöörata põgusalt ning ainult kontekstis, mis puudutab käesolevat teemat.

²³. Keen, *Chivalry*, 37.

²⁴. Keen, *Chivalry*, 2–3.

²⁵. Keen, *Chivalry*, 29–30.

²⁶. Kaeuper, *Chivalry and Violence in Medieval Europe*, 8–9.

Keskaegne rüütlikultuur pärines Kesk- ning Lääne-Euroopasse asunud germaani hõimude frankide tavadest, nagu rüütliid ise pärinesid frankide raskeratsaväest²⁷. Saksamaal ja ka mujal, oli rüütlikultuur lahutamatult seotud läänikorruga²⁸ ning kuigi Prantsusmaad loetakse tavaliselt selle institutsiooni sünnimaaks (Wolfram von Eschenbach oli kirjutanud Prantsusmaa kohta, et see oli *das rehten ritterschefte Lant* ehk „tõeliste rüütliite maa“), siis rüütlikultuuri alustalad olid ühised mõlemale maale²⁹. Faktor, mis neid eraldas oli asjaolu, et Prantsusmaale asunud hõimud võtsid omaks pigem roomlaste kultuurilisi ja õiguslikke traditsioone. Sakslastele jõudis niiöelda prantslastest nõbudelt rüütlikultuur 12. sajandi paiku, võttes sellelt üle palju iseloomulikke jooni (terminid, tseremooniad jne). Siiski saame öelda, et sakslased tegid ka muudatusi ning mugandusi³⁰.

Saksa rüütlikultuuril oli ilmselge eripära võrreldes teiste riikidega (Prantsusmaa, Inglismaa jm). Käsitatud perioodil moodustasid rüütlikonna enamiku mittevabad ülikud. Neid sidus oma isandaga nii teenija kui ka vasallisuhe, mis asetas nad oma peremehe otsese võimu alla. Selle seisuse kohta kasutati nimetust *ministeriales* (alternatiivselt *Dientsmannen*). Vaatamata oma seaduslikule mittevabale seisusele oli neil välja kujunenud klassiidentiteet³¹ ning isegi õigused, mis väidetavalt ulatusid tagasi Rooma aega³². Siinkohal tuleb siiski toonitada, et vähemalt teoorias olid iga ministeriaali õigused sõltuvad isandast, kes võis neid välja anda ja ära võtta oma tahtmise järgi³³. Kui aegamööda nende võimsus kasvas, muutusid privileegid ja õigused aina kindlamaks ning isegi laienesid, mille tõttu 12.–13. sajandi vältel piirid ministeriaalide ning aadli vahel praktiliselt hägunesid. Sellele lisandus teatud kollektiivne rüütlikeisusel põhinev identiteet, mis ületas aadlike ning ministeriaale lõhestavaid sotsiaalseid, legaalseid ning majanduslikke erinevusi³⁴.

Vaatamata nende õiguslikule sõltuvusele oma isandatest olid ministeriaalid sama sõjakad kui Saksamaast lääne poole jäävad rüütliid, sageli isegi vägivaldsemad – olles tihti seotud rüüstetööde ning omavaheliste sõjapidamistega. Sõjakus oli pinnuks silmas nii keisrile kui ka isandatele (nii sekulaarsetele aadlikele kui ka vaimulikest maaomanikele), kelle teenistuses

²⁷ Prestage, Edgar, *Chivalry* (New York: Kegan Paul Limited, 2004), 29–30.

²⁸ Cornish, Francis W, *Social History of Chivalry* (New York: Routledge, 2010), 81–83.

²⁹ Keen, *Chivalry*, 37.

³⁰ Cornish, *Social History of Chivalry*, 81–83.

³¹ Arnold, *German Knighthood 1050–1300*, 23–28.

³² Freed, John B, „Reflections on the Medieval German Nobility“, *The American Historical Review*, 91 (3), 1986, 565.

³³ Arnold, *German Knighthood 1050–1300*, 20.

³⁴ Keen, *Chivalry*, 34–36.

ministeriaalid olid. Tundub, et vägagi tülikad olid Saksimaa ministeriaalid, kelle seast hukati 1288. aastal kuusteist tähelepanu ärratanud meest³⁵. Antud töös on see näide asjakohane, sest suur osa ministeriaalidest, kes Saksa orduga liitusid, olid pärit Tüüringist ja Saksimaalt³⁶. Lingvistiline analüüs on viidanud, et „Liivimaa Vanema riimkroonika“ autor oli ise samuti pärit aladelt, mis jäid Tüüringist itta ja Frankimaast põhja³⁷. Orduvennad isegi olid sedavõrd jõhkrad ning ambitsioonikad, et sattusid mitmel korral kirikuvande alla, kuigi neil oli võimekaid patroone, kes nende eest Paavsti kuurias kõnelesid. Paavst Aleksander IV keelas näiteks üldse Saksa ordu liikmete kirikuvande alla panemise, et vältida sõjalise jõu nõrgenemist³⁸. Ka need, kes tõid rüütlikultuuri Liivimaale, olid sõjaka eetose tõenäoliselt omaks võtnud, kasvades üles ministeriaalidena. Nende ülal mainitud võimujanu ning jõukuse ja kuulsuse ambitsioonid tegid neist suhteliselt head värbamisobjektid. Aga need ministeriaalid jätsid jälje tulevastele põlvkondadele – seoses nende päritoluga (kui mittevabad teenrid oma isanda teenistuses) ei pannud ministeriaalid pahaks administratiivset tööd. Viimast peeti austusväärseks, isegi õilistavaks ning ametiisikute valimisel tähtsustati sünnipärastest õigustest enam pühendumust ja missioonitunnet³⁹. Liivimaal oli ordule ministeriaalidest kasu – sõjakate tavade tõttu, mis valitsesid nende päritolumaadel, olid nad võimekad sõdalased. Eeldatavasti seetõttu ei vajanudki ministeriaalid teoloogilisi või ideoloogilisi õigustusi ristsõjale⁴⁰. Sellele pöörame aga rohkem tähelepanu hilisemas peatükis.

Tuleb toonitada et ministeriaalide seas leidsid läänest, Prantsusmaa aadlilt pärinevad rüütlikultuuri mõjutused erilist kõlapinda. Paljud esimesed saksa rüütlikirjanduse ja -luule viljelejad (Olbergi Eilhart, Walther von der Vogelweide, Wolfram von Eschenbach jne) olid just ministeriaalide ridadest pärit. Pole ka väga üllatav, et rüütlikultuuri ülistav rüütlikuule leidis kõlapinda nende, (ametlikult) aadli sekka mitte kuuluvate mittevabade rüütlite seas, sest rüütlikultuuri kultus andis neile võimaluse omandada endale õilistav identiteet, mida jagasid nende aadlikest nõod⁴¹.

³⁵. Arnold, *German Knighthood 1050–1300*, 242–247.

³⁶. Militzer, Klaus, „Recruitment of Brethren for the Teutonic Order in Livonia, 1237–1562“, in: Malcolm Barberi (toim.) *The Military Orders: Fighting for the Faith and Caring for the Sick* (New York: Routledge, 2016), 270–278.

³⁷. Linder, Richard, *Zur älteren livländischen Reimchronik* (Leipzig: J. B. Hirschfeld, 1891), 49.

³⁸. Favreau-Lille, Marie-Luise, „Träger und Förderer des Deutschen Ordens im Deutschen Reich (13. Jahrhundert)“, in: Nikolas Jaspert, Stefan Tebruck, *Die Kreuzzugsbewegung im römisch-deutschen Reich (11.–13. Jahrhundert)* (Ostfildern: Thorbecke, 2016), 168–169.

³⁹. Cornish, *Social History of Chivalry*, 101–102.

⁴⁰. Peyper, *Teutonic Order Corporate Identity and The Livonian Rhymed Chronicle*, 3–4.

⁴¹. Keen, *Chivalry*, 37.

Saksa rüütliid olid ristsõdades läbi käinud ka prantsuse, inglise, itaalia jt seisusekaaslastega ning õppinud ja võtnud üle nende rahvaste rüütlikultuuri jooni. Pärast ristsõdade raugemist, eriti peale viimase, Acre'i kindluse langemist Levandis aastal 1291, tekkis ristsõdades orientatsioonis kriis – senine, Lähis-Ida poolne suundumus ei olnud enam võimalik ning aadliklassi esindajate huvi ristsõdade vastu rauges. Maarjamaal ei olnud tolle ajani võimalik konkureerida ristsõdade pealavana senimaani funktsioneerinud Levand'iga. Lisaks kadus religioosne motivatsioon ristsõjaks keskaegsel Liivimaal, sest lahingud olid otseselt seotud ristiusega. Seega hakkas uute ristsõdijate hulk vähenema, tekitades uusi probleeme, sest kohalikud vastased (näiteks leedulased) jäid püsima sama tugevatena kui varem. Uute sõdalaste, ehk siis rüütlite, võitluse kaasamiseks oli vaja rüütliordudel ümber orienteeruda, tehes rüütlikultuurist endast piisava motivaatori sõtta astumiseks⁴². Ristsõdade raugemine langes kokku üldise kristliku rüütlikultuuri kuldaja langusega, nõ rüütellikkus hakkas muutuma pigem rituaaliks, mida viljeleti selle enda pärast. Rüütlite mõjuvõim hakkas üleüldiselt vähenema seoses võimu tsentraliseerimise, linnade tõusu ning teiste teguritega⁴³.

Saksamaa rüütlikultuuri kõrgaeg jääb vaieldavalt keiser Friedrich I valitsusaega (1150–1190), eriti selle lõpuperioodi. Sel ajal korraldati turniire, mis olid Prantsusmaal toimuvatega võrdsed või isegi võimsamad. Nii valmistati ette Friedrich I poegade rüütliklõõmise tseremoonia puhul mastaapne turniir, kuhu väidetavalt kogunes kuni 70 000 rüütlit, kuigi on tõenäoline, et see number on vägagi liialdatud. Kindlasti ei ole tähtsusetu ja ei saa siin käsitluses puutumata jätta Friedrichi seost ristsõdadega. Ta oli osalenud nooremas eas, enne keisriks tõusmist, teises ristsõjas. 1187. aastal Mainzis toimunud niinimetatud Kristuse Parlamendil otsustati, et keiser juhib saksa vürstide vägesid kolmandas ristsõjas. Paraku, nagu meile on teada, ei saavutanud saksa väed selles ristsõjas märkimisväärset edu. Vaatamata ebaedule võib kolmandat ristsõda lugeda saksa rüütlikultuuris murdepunktiks. Pärast seda kasvas sakslaste huvi ristsõtta mineku vastu ning rüütelkond oli aina rohkem kaasatud institutsiooni nõ rahvusvahelistumisse – selle arengu olid ristsõjad kaasa toonud⁴⁴. Ka rahvusvahelistumine on käesoleva töö teemaga seotud. Järgnevalt vaatame lähemalt ristsõdade, eriti Läänemere riikide ristsõdade mõju rüütlikultuurile.

⁴² Urban, *The Teutonic Knights and Baltic Chivalry*, 519–530.

⁴³ Cornish, *Social History of Chivalry*, 101–102.

⁴⁴ Cornish, *Social History of Chivalry*, 85–86.

Rüütlikultuuri seos ristsõjaga algas esimese ristsõja väljakuulutamisega. Senini peaaegu täielikult ilmaliku hoiakuga sõdalasklass hakkas kiriku mõjutustel võtma omaks religiooset ideoloogiat. Sõjast osavõtt tõi kaasa pattude kustutamise ning pääsemise taevariiki. Muutused ristsõdade ning rüütlikultuuri ideoloogiates olid paljuski seotud eelpool mainitud katsetega vaimulike poolt allutada oma mõjuvõimu alla sekulaarne, militaarne aristokraatia. Vaimulike taotlus selles suunas oli kahe sihtmärgiga: esiteks taheti ohjeldada rüütlike agressiivseid ning vägivaldseid tendentsid, teiseks ümber suunata need tendentsid täitmaks kiriku sihte, nimelt kaitsmaks vaimulikke sekulaarse valitseva klassi enda vägivalla eest ning teostama kiriku missioone mitte-kristlaste vastu. Need katsed vaimulike poolt ulatusid tagasi juba aega enne ristsõdasiid, aga suurte ristsõdade perioodi algusega võttis see rahu-initsiatiiv selgelt paganate ja hereetikute vastase kallaku⁴⁵.

Kirik oli läbi viinud omakasupüüdliku radikaalse muudatuse ning varasematest tõekspidamistest taganenud. Vaimulikud kutsusid rüütleid üles loobuma ilmalikest ambitsioonidest ning asuma ristsõtta nende vastu, kes usku ohustavad. Rüütlikultuuri siht osutus nüüd duaalseks – ühelt poolt tuli ilmalikus maailmas võita kuulsust ning au, teisalt tuli kätte võidelda ka õndsus teispooluses. Seda eetost on nimetatud *Ritterfrömmigkeit*, ehk rüütli vagadus. Inspiratsiooni otsiti vanadest vägilaseepostest ning lisati uut, kristlikku tooni. Vanemaid paganlike jooni on näha ka rüütlikirjanduse kõige kristlikuma tooniga ristsõdade käsitlustes⁴⁶. Vagaduse stiili iseloomustab omapärane põlgus vaimulike vastu ning usk, et ainukene, mida sõdalane peab tegema taevasse pääsemiseks, on kohustus minna ristsõtta ning tappa seal uskmatuid või langeda ise vaenlaste relvade läbi⁴⁷.

Vaieldamatult on ristsõdadega seotud rüütliordud. Käesoleva teema vaatenurgast on oluline Saksa ordu. Siinkohal tuleks üldiselt rääkida Saksa ordust endast ning täpsemalt selle pooleldi iseseisvast Liivimaa harust ehk Liivimaa ordust. Liivimaa ordu (täpsemalt Jeruusalemma Saksa Maja Püha Maarja hospital Liivimaal) tekkis varem tegutsenud Mõõgavendade ordu liitmisest Saksa orduga. Rüütleid, kes moodustasid ordu sõjalise ning poliitilise selgroo, oli ordu tavaliselt korrakaheksaja ümber. Ilmselgelt võis see number varieeruda. Neile lisandusid veel seersandid, sõjasulased jne, aga käesolevas töös keskendun esimesele rühmale. Teoreetiliselt pidid orduvendid olema pühendunud nii sekulaarsetele (eriti sõjapidamine) kui

⁴⁵. Delves, *Aspects of the master figure in the „Livonian Rhymed Chronicle“*, 14–15.

⁴⁶. Keen, *Chivalry*, 54–55.

⁴⁷. Prestage, *Chivalry*, 125–126.

ka spirituaalsetele ülesannetele. Tuleb teha möönda, et spirituaalsed voorused (vabatahtlik vaesus, karskus, kuulekus jne) jäid enamjaolt tahaplaanile. Orduvendade päritolu ning põhjused, miks nad orduga ühinesid, olid üsnagi erinevad. Suurem osa oli arusaadavalt pärit ülikuperedest ning juba noorest east treeninud sõjategevuseks. Erinevatel põhjustel ei olnud neil väljavaateid päranduse saamisele ning nad pidid otsima elatist mujalt. Lisaks ülikutele värvati liikmeid ka linnade ülemkihtidest. Nende esindajad teenisid oma linnade maakaitsevâgedes rüütlitena ning olid rohkem haritud kui nende kaaslased ülikute seast. Nimetatud asjaolu tegi neist head kandidaadid ordu administratsiooni ametitesse. Need mehed olid motiveeritud ühinema eelkõige tänu võimalusele ära elatuda ning teha karjääri. Ordusse võeti ka halvema mainega mehi – kurjategijaid, kes soovisid pääseda karistustest. Võib tunduda imelik, et ordusse, mis soosis voorusi, võeti kurjategijaid. Ometigi oli see mõistetav, et ei ordu ise oma range distsipliini ning oodatud voorusliku käitumisega, ega ka Baltimaad oma keeva kliima ning tiheda sõjapidamisega, ei meelitanud piisavalt paljusid vabatahtlikke. Vârbajad pidid leppima nii kriminaalide kui ka heidikutega. Siiski tuleb rõhutada, et kindlasti ei olnud materiaalne kasu, karjääri tegemine ning väljapääsu otsimine ebameeldivatest olukordadest ainukesed motiivid ühinemiseks. Mainimata ei saa jätta ka religioosset aspekti ehk lunastuse otsimist, mis kindlasti oli vanemate värvatute seas oluline, aga põhiosale uustulnukatest jäid vaimsed sihid tahaplaanile⁴⁸.

Rüütliordude omapärane kultuur vajab samuti lähemat uurimist, sest nende ideoloogias sulandusid omavahel – vähemalt teoorias – kristlikud rüütlikultuuri ideed sekulaarsega. Et saada aru ideoloogilistest vahedest sekulaarse ilmaliku rüütlikultuuri ning rüütliordudes vähemalt teoreetiliselt valitseva kristliku rüütlikultuuri vahel, oleks otstarbekas vaadata ristsõdade ning ordude ühe kõige kuulsama ning mõjukama ideoloogi Clairvaux' Bernardi kirjutisi. Sekulaarseid rüütleid (kollektiivselt nimetatud “*militia secularis*”) on seal kujutatud üsnagi kriitiliselt – neid motiveerivad sõda pidama väidetavalt raev, ahnus ning kuulsusjanu. Nad on edevad, ehtides ennast ning oma hobuseid uhkete kangaste ning kallite esemetega, ning veedavad oma aega kergemeelsete või frivoolsete tegevustega (turniirid, jahtimine, hasartmängud jne). Kristlikule missioonile andunud ordude rüütlid seevastu täidavad kõrgemat, jumalikku missiooni ning nad peavad sõda Kristuse nimel. Bernardi väite kohaselt on rüütritel vaja ainult kolme põhi omadust – julgust ennast kaitsta, rünnakuvalmidust ning rõivastust, mis lubab rüütli vabalt liikuda. Sekulaarsete rüütlite puudujäägid, nimelt nende

⁴⁸. Urban, *The Teutonic Knights and Baltic Chivalry*, 6–15.

edevus ning frivoolsus, väidetavalt puuduvad ordurüütlike puhul, kes on sunnitud elama kloostrielu reeglite järgi. Ordudesse astuvad rüütlid pidid maha jätma oma ilmaliku heraldika ning asuma elama kommunaalset vaest ja vooruslikku elu. Sellist suhtumist on kajastatud ka Saksa ordu statuutides, aga nendest tuleb juttu hiljem⁴⁹.

Milliseks kujunes see segunemine praktikas? Küsimusele vastamiseks on meil vaja vaadata, mida nõuti ordusse astuvalt rüütlilt. Ideaalsed ordurüütlid pidid olema vooruslikud, distsiplineeritud, enesekontrolliga, pidid kõrvale jätma materiaalsed (saagi- ning rahajaht) ning ilmalikud huvid (au ning kuulsuse otsing) ja harrastama, väljaspool sõjakäiku, kloostrielu e. munklust⁵⁰. Saksa ordul olid oma statuudid, mis on märgitud üles aastal 1263, see tähendab, et meile üsnagi ajakohaselt. Nendes on ära toodud, et ordu liikmetelt eeldatakse täielikku voorust, oma vabast tahtest lahti ütlemist ning selle asendamist täieliku kuulekuse ning vabatahtliku vaesusega (vabatahtlikult oma varast lahtiütlemine). Ainuke vara, mida ordurüütlid teoreetiliselt võisid omada, oli ordu ühiskasutatav omand⁵¹. Rüütliordule oli ka heategevus tähtis, kuigi oluline oli see pigem Malta ordu liikmeskonna seas⁵², kes aga käesoleva bakalaureuse töö vaatenurgast suuremat mõju ei avalda. „Liivimaa vanemast riimkroonikast” leiame vaeste toetamise ning aitamise rõhutamise. Autor on märkinud ka haigete eest hoolitsemise olulisust, tuues selle ordu ülesannete loetelus välja isegi enne ordu sõjaväelisi kohustusi⁵³. Võimalik, et sel viisil hindas autor selle olulisust kõrgemaks⁵⁴. Siiski võib haigete eest hoolitsemise olulisuse toonitamine „Liivimaa vanemas riimkroonikas” olla pigem lihtsalt ordu statuudile viitamine rõhutamine (hoolitsemise kohustus on selgelt välja toodud). Selle kohustuse olulisust on rõhutatud, kuid ebaselge on autori enda huvi abivajajatele aitamise vastu. Kuigi see on spekulatsioon, leian siiski, et hoolitsuskohustuse väljatoomine näitab vähemalt seda, et autoril oli selge arusaam ordu nõudmistest oma liikmetele.

Arusaadavalt on üsnagi ebatõenäoline, et kõigist neist reeglitest täpselt kinni peeti. Siinemaani viitavad tehtud uurimused pigem vastupidisele – ordu oli pidevalt probleeme kõikide eelmainitud statuutide jõustumisega. Juurutamise raskus ei ole üllatav, arvestades, millisest kultuurist (Saksamaa idapoolsed alad) ordu poolt värvatud tulid. Nagu eelpool mainitud, olid

⁴⁹ Delvers, *Aspects of the master figure in the „Livonian Rhymed Chronicle*, 16–17.

⁵⁰ Peyper, *The Teutonic Order Crusading Ethos and The Livonian Rhymed Chronicle*, 16.

⁵¹ Sterns, Indrikis, *The Statutes of the Teutonic Knights: A Study of Religious Chivalry*. Doktoritöö. University of Pennsylvania, 1969, 206–208.

⁵² Benninghoven, Friedrich, *Der Orden der Schwertbrüder. Fratres Milicie Chrsti De Livonia* (Köln: Böhlau, 1965), 8–9.

⁵³ *Liivimaa vanem riimkroonika*, read 1852-1853

⁵⁴ Delvers, *Aspects of the master figure in the „Livonian Rhymed Chronicle”*, 73.

ministeriaalid tundud oma distsiplineerimatuse ning agressiivsuse poolest, mis osutus positiivseks omaduseks võitluses paganate vastu, ent ei aidanud kaasa distsipliinile ja probleemide lahendamisele ordu ridades. Tuleb nentida, et paljuski oli kristliku rüütlikultuuri (rüütliordude) eetos otseses vastuolus sekulaarse rüütlikultuuriga – eriti Saksamaal, kus rüütlikultuuri areng oli tihedalt seotud varasema germaani vaimse pärandiga. On isegi dokumenteeritud, et ordurüütliid olid seotud kiriku silmis paganlike tegevustega nagu näiteks ohvriandide tegemine-toomine (isegi kristlikule Jumalale). Ohvriandide toomist on tavaliselt põhjendatud Saksamaa sõdalasklasside kultuurilis-vaimse seotusega oma paganlike eelkäijatega.

„Liivimaa vanema riimkroonika” autorsus, sihtpublik ja *raison d'être*

Enne kui saame lähemalt süveneda rüütlikultuuri kajastusse käesolevas teoses („Liivimaa vanem riimkroonika”), on vaja käsitleda järgmisi teemasid: kes teose kirjutas, mis asjaoludel (kontekst ehk *raison d'être*), mis eesmärgil ning millisele publikule teos oli suunatud. Autori määramine on oluline, sest annab aimu, millisest lähtekohast ehk millise seisuse perspektiivist on teos kirjutatud. See omakorda aitab meil kindlaks määrata, kas teoses esitatud ideaalid põhinevad spirituaalsetel või sekulaarsetel printsiipidel – või omakorda spirituaalsete ja sekulaarsete printsiipide segul.

Kahjuks ei ole võimalik anda autorluse küsimusele kindlat vastust, sest teose autor ei ole jätnud otsest viidet oma isikule. Samas on võimalik lugeda välja nii mõndagi autori üldisest taustast, kui vaatame tekstis kajastatud sündmustikku ning väljenduslaadi. Käsitletaval teemal on spekuleerinud terve hulk õpetlasi. Potentsiaalseteks autoriteks on peetud tervet hulka erinevaid isikuid: väljamõeldud esiisaid (täpsemalt siis Ditleb von Alnpeket), munki, ordukirjutajaid jne. Kõige tõenäolisemaks peetakse siiski versiooni, et autor oli Saksa ordu rüütelvend. Sellele järeldusele on jõutud tänu järgnevatele asjaoludele⁵⁵.

- Sündmustik on antud edasi ordule sümpaatsest vaatepunktist⁵⁶;
- rikkalikult on kasutatud sõjandusalast terminoloogiat (mida vaimulik eeldatavasti ei valdaks või millest ta ei hooliks) on omane pigem sõjamehele⁵⁷;
- autori suhtumine ristisõja kristlikku doktriini ja teoloogiasse üleüldiselt on suhteliselt pealiskaudne või jääb tekstis kajastamata⁵⁸;
- ükskõiksus või teadmatus poliitiliste asjaolude kohta väljaspool ordu enda tegevust (Riia peapiiskoppidest loetletakse nimepidi ainult kolme esimest ja isegi siis peamiselt ainult seoses ordu tegevusega, jne)⁵⁹;
- detailne kirjeldus kindlatest orduga seotud sündmustest (eriti lahingutest) viitab asjaolule, et autor oli ise seal kohal ning võis nendest osa võtta⁶⁰;
- autori põhjalikud teadmised ordu statuutidest ning sisemisest ülesehitusest;

⁵⁵ Liivimaa vanem riimkroonika, 10.

⁵⁶ Liivimaa vanem riimkroonika, 10.

⁵⁷ Liivimaa vanem riimkroonika, 10.

⁵⁸ Fischer, *The Idea of Christian Chivalry in the Chronicles of the Teutonic Order*, 229–230.

⁵⁹ Fischer, *The Idea of Christian Chivalry in the Chronicles of the Teutonic Order*, 229–230.

⁶⁰ Liivimaa vanem riimkroonika, 10.

- autori kohati halvustav toon preesterkonna ning vaimulike suhtes⁶¹.

Peale üldise info, mida on võimalik teksti kirjaliku stiili uurides autori kohta järeldada, on püütud anda sellele isikule ka nimi või vähemalt identiteet. Mitmed uurijad on arvanud, et teksti looja on kirjutanud enda tegudest, kuigi jätnud mainimata oma nime. Vägitegusid, nii kristlaste kui paganate poolt, on tekstis mainitud mitmel korral ning tavaliselt on lisatud ka vägilaste nimed. Mitmel korral on aga tõstetud esile ühe märkimisväärse rüütli saavutused, mainimata tema nime. Arvestades, kui palju teisi rüütleid, nii rohkem kui vähem tähelepanuväärseid, on teksti osades nimetatud, tundub imelik, et märkimata on jäänud just see silmapaistev rüütel. Eelöeldu põhjal on spekuleeritud, et antud anonüümne rüütel võib olla teose autor, kes on lihtsalt liiga tagasihoidlik (võib-olla rüütellik), et oma nime teoses välja tuua. Samuti asjaolu, et teose sündmustiku kirjeldus muutub märgatavalt detailsemaks tundmatu rüütli tegelaskuju lisandumisel, viitab võimalusele, et autoriks võib olla seesama tundmatu rüütel⁶². Siiski on tegemist esialgu ainult spekulatsiooniga, isegi kui argumendid tunduvad olevat veenvad.

Pakutud versioon, et teosel võis olla rohkem kui üks autor, aitaks ühitada mõnda eelmistest teooriatest (Ditleb von Alnpeket, mungad, ordukirjutajaid jne.). Üldise arvamuse järgi on teosel siiski ainult üks koostaja⁶³, kes kasutas lisaks oma kogemustele nii suulisi kui ka kirjalikke allikaid⁶⁴. Tõepoolest, polekski ju võimalik, et kirjutise autor oleks saanud kogu sündmustikku ise läbi elada, arvestades, et käsitletav periood oli kaudselt 110 aastat. Tõenäoliselt nägi autor ise kirjeldatust ainult kümmet aastat. Sündmustiku kirjeldus muutub palju detailsemaks 1280. aastast alates, mis veenab, et teose autor saabus Liivimaale just selle aasta paiku⁶⁵. Eelmainitud asjaoludele tuginedes on Friedrich Wachtsmuth järeldanud, et riimkroonika autor oli ordurüütel, kes oli Liivimaal sõjategevuses aktiivne aastatel 1280–1290 ning tegutses ka diplomaadina. Ta oli tulnud Liivimaale koos meister Cunrat von Vuchtewanc'iga, kelle saabumist on kroonikas väga üksikasjalikult kirjeldatud. Nagu eelpool mainitud, muutuvad sündmuste, eriti lahingute, kirjeldused sellest alates palju täpsemaks ning vähem üksluiseks. Siiski tulevad vahel ette kohad, kus Wachtsmuth on spekulerinud, et autor ise on läkitatud

⁶¹ Fischer, *The Idea of Christian Chivalry in the Chronicles of the Teutonic Order*, 218.

⁶² Fischer, *The Idea of Christian Chivalry in the Chronicles of the Teutonic Order*, 219–220.

⁶³ Fischer, *The Idea of Christian Chivalry in the Chronicles of the Teutonic Order*, 213–215.

⁶⁴ Murray, *Crusade and Conversion on the Baltic Frontier*, 237.

⁶⁵ *Liivimaa vanem riimkroonika*, 10.

välismaale ning tekstis kajastatud info on omakorda talle edastatud sealolijate poolt (näiteks teoses nimetatud Vend Cloz) on vahendanud ⁶⁶.

Lähtudes väitest, et autoriks oli ordurüütel, peame edasi liikuma järgnevate küsimuste juurde: mis kontekstis ja miks riimkroonika kirjutati ning kellele oli teos suunatud. Ajal, mil kroonika eeldatavasti valmis, ehk 1290. aastate teisel poolel, oli ristsõdade ajaloos kriitiline olukord – Acre – viimane ristsõdijate Levand’is asuv suurem tugipunkt, oli langenud ning selle sündmusega ristsõjad Lähis-Idas põhimõtteliselt lõppesidki. Sellest tulenevalt oli vaja ristsõdadele uut eesmärki ning fookust. Tarvis oli luua endale uus imago, mis tooks ordule värskeid liikmeid ajal, mil Püha maa vabastamine enam võimalik ei olnud. Sellel perioodil võib hakata rääkima ristsõdade sekulariseerumisest – isikute, eriti rüütlite, motiivid ristsõtta minekuks hakkavad üha enam eemalduma religioossetest aspektidest ning pöörduma rohkem isikliku au ning rüütlikuulsuse võitmise poole⁶⁷.

Sellega kaasnevalt pidi muutuma ka ordu – kaugenema oma kristlik-monastilise mungaordu traditsioonidest ning vähemalt osaliselt kohanema läänes tekkivate rüütlikultuuri ideaalidega. Tõsi, peamine osa sellest üleminekust jäi 14. sajandi teise poole, aga märke antud mentaliteedi tekkimisest on võimalik välja lugeda ka käesolevast teosest. Sellest pikemalt aga järgnevates peatükkides⁶⁸. Varasemad ajaloouurijad on eelistanud teooriat, et riimkroonika oli kirjutatud orduvendadele söögiaegadel ettelugemiseks. Seda seisukohta on siiski hakatud tugevalt vaidlustama. Tänapäeval on üsna levinud arvamus, et käesolev teos polnud mõeldud mitte niivõrd orduiseseks kasutuseks, vaid abimaterjalina ordu edasiseks eksistentsiks hädavajaliku Saksamaa värbamiskampaania läbiviimisel⁶⁹.

Lisaks on üks eesmärki olnud näidata keskaegsele Liivimaale tulnud kristlike institutsioonide ühtsust, aga tõstes samas esile Mõõgavendade Ordu ja Saksa Ordu tegevust, positsioneerides nad kui kristluse peamised kaitsjad ja levitajad, kuigi nende nominaalne positsioon pidi olema kui esimene võrdsete seas⁷⁰. Siiski on kujutatud ka, vähemalt osalt, positiivsest küljest vaimulikke, kuigi positiivne iseloomustus toimub enamjaolt puhtalt sõjalises võtmes, sidudes teatud piiskoppide positiivse kajastuse just nende sõjalise võimekusega, kirjeldades neid kui

⁶⁶ Wachtsmuth, Friedrich, *Über die Quellen und den Verfasser der älteren livländischen Reimchronic* (Mitau: J.F. Steffenhagen und Sohn. 1878), 27–30.

⁶⁷ Peyper, *The Teutonic Order Crusading Ethos and The Livonian Rhymed Chronicle*, 13–14.

⁶⁸ Peyper, *The Teutonic Order Crusading Ethos and The Livonian Rhymed Chronicle*, 13–14.

⁶⁹ Murray, *Crusade and Conversion on the Baltic Frontier*, 241–242, 249–250.

⁷⁰ Delves, *Aspects of the master figure in the „Livonian Rhymed Chronicle”*, 12–13, 58.

vapraid või rüütellikke. Siinkohal tuleb siiski toonitada, et leidub omajagu kohti, kus autor suhtub preesterkonda halvustavalt, kuigi seda teeb ta eelkõige siis, kui negatiivne suhtumine kiriku võimu on soosiv ordule või kui preestrid käituvad arglikult, mida autor ei saa võrdlemata jätta rüütelite käitumisega⁷¹. Positiivselt on kajastatud ka linlasi, kelle sõjalisi omadusi on autor kiitnud. Seda kõike on tehtud, nagu eelpool mainitud, et näidata vana-Liivimaa seisusi ühtsena oma missioonis.

⁷¹. Delters, *Aspects of the master figure in the „Livonian Rhymed Chronicle”*, 75.

Rüütlikultuuri kajastus „Liivimaa vanemas riimkroonikas“

Liivimaa vanema riimkroonika olulisus käesoleva töö jaoks lasub asjaolul, et selle autor on eeldatavasti ja ilmselt rüütel, tänu millele on Liivimaa vanemas riimkroonikas isiklikel vaatel põhinev kajastus sellest, kuidas üks rüütli klassi esindaja mõistis rüütlikultuuri.

Nagu mitmed autorid enne käesolevat uurimust on maininud, oli periood, mil teos kirjutati, murdepunktiks mitte ainult Saksa ordule, vaid kõikidele rüütliordudele. Levandi ristisõdade lõpuga (Acre langes 1291. aastal), kaasnes omamoodi kriis, mis jättis sõdijad ilma selge missioonita. Audrey Peyper on pakkunud välja, et „Liivimaa vanemas riimkroonikas“ on näha muutust ristisõdade ideoloogias. Senine eesmärk laiendada ning kaitsta kristlikku maailma asendub rüütlikultuuri ülistamisega, võimaldades nii Saksamaalt kui kaugemalt pärit rüütritel elada läbi varasemate põlvkondade kangelastegusid. Audrey ei ole ainukene, kes seda muutust on märganud. Mitmed teised siin töös viidatud autorid (William Urban, Alan Murray ja Mary Fischer) on märkinud, et ristisõdijate ambitsioonid Baltikumis olid 14. sajandi keskpaigaks muutunud enamjaolt sekulaarseteks. Audrey väite kohaselt on seda muutust näha juba riimkroonikas⁷². See viitab juba varasemale muutusele ristisõdijate ideoloogias, mida järgnevalt töös ka käsitlen.

Kuidas väljendub rüütlikultuur „Liivimaa vanemas riimkroonikas“? Millised on rüütli ideaalsed omadused teose autori enda kui rüütli arvates? Kõige rohkem infot selles osas saame, käsitledes ordu juhtide kuvandit, sest nendele on autor ordu liikmetest pööranud kõige enam tähelepanu. Arvestades, et nemad olid liidrid, on just neid kasutatud ordu vooruste ülistamiseks. Esimesena tuleks käsitleda Liivimaa mõõgavendade ordu kahte meistrit: Winne't ja Wolkwein'i. Winne't on mitmes kohas iseloomustatud kui kangelast, kes oli pühendunud kristlaste abistamisele, olles kartmatu, abivalmis, hea võitleja („Ta lõi seal maha nii mõnegi vapra mehe“), õiglane („Ta oli andnud eeskuju õigluses. Õigus järgnes talle hauani“) ja aus (vähemalt vastanduseks „valelikele venelastele“). Kahjuks jääb Winne tegevuse kirjeldus suhteliselt lühikeseks, vaatamata sellele, et autor märgib tema tegevuse pikkuseks pealikuna kaheksateist aastat. Ordumeistrina sai ta teenida siiski ainult viis aastat. Riimkroonikas on tema tegevusi kirjeldatud enne tema tapmise episoodi umbes 50 värsireaga, kahel lehel⁷³.

⁷² Peyper, *The Teutonic Order Crusading Ethos and The Livonian Rhymed Chronicle*, 7–8.

⁷³ *Liivimaa vanem riimkroonika*, read 626–700.

Ordumeister Volkewin'ist on rohkem kirjutatud, arvestades tema märkimisväärselt pikemat ametis olemise perioodi. Huvitaval kombel on tema iseloomus kirjeldatud oluliselt vähem kui tema eelkäija oma. See erineb samuti omajagu eelmisest – esialgu ei märgita mingit kangelaslikkust, sõjalist võimekust ega erilist julgust, vaid kiidetakse tema headust, truudust ning sõnapidamist. Rüütellikud voorused ei jää siiski mainimata, aga nende juurde tuleb autor hiljem, eriti seoses Saule lahinguga, mille kohta on märgitud, et „meister ja tema vennad näitasid seal kangelaslikku taplust [...] nad löid veel maha nii mõnegi mehe enne kui neid võideti. Hea meister Volkewin julgustas oma vendi hästi.“⁷⁴.

Nagu on märkinud Marcus Delves, on Saksa Ordu statuutides märgitud, et ordu kõrgmeister peab olema eeskujuks tema alluvatele. On üsna tõenäoline, et sama printsiip laienes ka Liivimaa meistrile. Seetõttu on oluline tähele panna, milliseid omadusi kroonika autor meistrite puhul esile tõstab. Delves on märkinud, et raske on määratleda, milliseid omadusi peetakse ordu juhi juures kõige olulisemaks, sest on erinevad viise kuidas määratleda, kuidas autor määrab olulisust – tarkust on näiteks märgitud ainsa omadusena kolme meistri juures ning seda leidub ka mitmel korral teiste meistrite juures; vooruslikkust on märgitud paljude meistrite juures, kuigi ei ole selge mida siin konkreetset mõeldakse vooruste all – tehniliselt langevad mitmed teised omadused vooruslikkuse alla (alandlikus, truudus, headus, tarkus jne) – mis teeb raskeks kindlalt määratleda, milliseid vooruseid on mõeldud vooruslikkuse all, kui neid pole eraldi välja toodud⁷⁵. Peyper on seevastu vaadanud kuidas kirjeldatakse ordumeistrite iseloomu omadusi kronoloogiliselt, ning järeldab, et tendents on sekulariseerimisele, aga sellest hiljem⁷⁶.

„Liivimaa vanema riimkroonika” autor on andnud võimaluse uurida, mida peeti rüütli puhul oluliseks. Näiteks Liivimaale tulnud ristisõdijat, Arnsteini krahvi, on autor nimetanud parimaks rüütliks Tüüringis ja Frankimaal. Kahjuks on teda iseloomustatud, vaatamata suursugusele tiitlile, üsnagi minimaalselt. Kõige tähelepanuväärsem on siinkohal, et autor on märkinud Arnsteini ristiretkele minemise motiiviks Jumala au eest võitlemise, mis viitab tugevate religioosete motiivide rõhutamisele. Religioosete motiivide olulisusest tuleb juttu hiljem. Rõhutatud on ka ristisõdade kuulsusrikkuse poolt, kui on mainitud, et „sõitsid kangelane Arnsteinist ja teised ristisõitjad koju oma maale kuulsusrikkalt.“⁷⁷ Mainiksin siin, et nimetatud

⁷⁴ Liivimaa vanem riimkroonika, read 1941–1948.

⁷⁵ Delves, *Aspects of the master figure in the „Livonian Rhymed Chronicle“*, 142–145.

⁷⁶ Peyper, *The Teutonic Order Crusading Ethos and The Livonian Rhymed Chronicle*, 38–41.

⁷⁷ Liivimaa vanem riimkroonika, read 1647–1654, 1685–689.

Arnsteini krahvi all on mõeldud eeldatavasti Albert von Arnsteini, keiser Friedrich II usaldusalust, kes võis ühineda hiljem saksa Orduga, kuigi see on oletus. Viimane viide temast on meile jõudnud 1239 aastast⁷⁸. Friedrich II kohta võib siin öelda veel niipalju, et ta oli ristsõdija, kes oli igati vääriline järeltulija oma vanaisale, keiser Friedrich Barbarossale. Friedrich II saavutustel kuuendas ristsõjas võideti tagasi suur osa Levandist, kaasa arvatud Jersuusalemm⁷⁹.

Vend Marquart'i kirjelduses, keda autor on iseloomustanud kui „head rüütli“, on näha tema seisusele kohast käitumist kristlaste, eriti kaitsetute (orbude, leskede jne), kaitsmisel. Viimati nimetatut nähti kui olulist rüütlike ülesannet, mida kinnitab ka *Schwertleite*'i⁸⁰ vande sõnastus⁸¹. Teksti põhjal on Marquarti eesmärk näidata üles sellist vaprust, mille põhjal ta pigem hukuks ise, enne kui lubaks kristlastel paganate kätte vangi jääda. Ta kutsub üles ka oma kaaslasi ohverdama ennast selle eesmärgi nimel⁸². Samasugust hoolitsust paraku ei näidata paganate vastu. Pigem on autor kirjeldanud mitmel kohal suure kahjurõõmuga, kuidas vennad tegid lapsed orbudeks ning naised leskedeks või et nad ei säästnud ei mehi, naisi ega lapsi⁸³.

Peyperi väite kohaselt on teose vältel näha ristsõdade ideoloogia muutumist, mida kajastab ka ordumeistrite kirjeldus. Väidetavalt kaugenevad ordumeistrite iseloomujooned spirituaalsetest väärtustest (usk, õiglus, jne) ning kajastavad aina rohkem sekulaarsust (tarkus, kogemus, nägusus, jne). Peyper väidab esmalt, et see muudatus kajastuses on seotud teose kirjapanemise ajal toimunud muutustega Liivimaa poliitilisel ja kultuurilisel maastikul ning ka seoses võimaliku nõudlusega⁸⁴. On kaheldav, et kogu teose toon võis muutuda nii drastiliselt (vahetades rõhu spirituaalsetelt väärtustelt sekulaarsetele) seoses poliitilis-kultuuriliste muutustega suhteliselt lühikese aja jooksul (seitse aastat). On ka kaheldav (isiklikul arvamusel), et teost ja selle arengut võis kirjutamise ajal mõjutada teose tulevane kasutaja või potentsiaalse lugeja võimalik tagasiside, kuigi tuleb tõdeda, et see on vähemalt tõenäolisem kui esimene stsenaarium.

⁷⁸ von Transehe-Roseneck, Astaf, *Die Ritterlichen Livlandsfahrer des 13. Jahrhunderts*, 1960, 70–72.

⁷⁹ Jaspert, Nikolas, Tebruck, Stefan, *Die Kreuzzugsbewegung im römisch-deutschen Reich (11.–13. Jahrhundert)*(Ostfildern: Thorbecke. 2016), 2–3.

⁸⁰ *Liivimaa vanem riimkroonika*, read 3320–3323.

⁸¹ Bumke, Joachim, *Studien zum Ritterbegriff im 12. und 13. Jahrhundert* (Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1964), 101–118.

⁸² *Liivimaa vanem riimkroonika*, read 1741–1763.

⁸³ *Liivimaa vanem riimkroonika*, read 3320–3323, 7047–7048.

⁸⁴ Peyper, *The Teutonic Order Crusading Ethos and The Livonian Rhymed Chronicle*, 39–42.

Rohkem veenab mind Peyperi argument, et erinevused orduliikmete iseloomujoonte kajastuses on seotud informatsiooni jõudmisega autorini. Ta kas koges kirjeldatud sündmusi ise, käis mainitud isikutega läbi või oli ta informatsiooni saanud muude allikate kaudu. Peyperi argumentide kohaselt on tõenäolisem, et hilisemad isikute kirjeldused on tõepärasemad, arvestades autori lähedust kirjeldatule. Tuleb muidugi tõdeda, et selle argumenti on Peyper toonud välja perioodi kohta, mil teos kirjutati, (1290. aastad) väites, et seal kirjeldatud isikuomadusi võib võtta iseloomulikena 13. sajandi lõpu kohta. Seega kajastaksid jälgitavad muutused just toimuvat sekularisatsiooni protsessi. Siinkohal väidaksin, et oleks loogiline arendada eelnevat mõttelõnga edasi. Kui eeldame, et varasemad kirjeldused on ebausaldusväärsemad, sest nad põhinevad sekundaarsetel allikatel, kas siis ei oleks mõistlik arvata, et võib-olla on varasemaid isikuid ülistatud ning tegelikkuses olid nad sarnasemad oma järeltulijatele? Sellisel juhul teose vältel jälgitavat sekularisatsiooni tegelikkuses ei toimunud. Autoril ei olnud kindlasti probleemi tõe ilustamisega, arvestades kuidas ta kirjeldab mõõgavendade ordu tegevust. On võimalik, et autor ise lisis meistrite varasemale kirjeldusele vagadust või olid need iseloomustused olemas autori poolt kasutatud allikates. Peyper on väitnud siinkohal ka, et 13. sajandi lõpuks olid toimunud ristsõdade ideoloogias arengud, mis erinesid märgatavalt sama sajandi alguses kirjeldatuga. Ristsõdijate ideoloogia (ning selle väljendus) oli nüüd väidetavalt eelkõige militaarne (sekulaarne), mitte enam spirituaalne. Varasemaid aegu kirjeldavas riimkroonika osas (kus autor ise tõenäoliselt kohal ei olnud) esinenud passiivne spirituaalne õigustus hääbub teksti lõpuks⁸⁵.

Siinkohal pean vaidlema vastu, sest leian, et militaarne ideoloogia domineerib juba varasemate meistrite, eriti Mõõgavendade ordumeistrite juures, nagu eelpool mainitud. Tõsi, kroonikas kajastatud varasemate Saksa ordumeistrite puhul on spirituaalset ideoloogiat rõhutatud rohkem kui hilisemates, (kui seda hilisemate juures üldse rõhutati). Samas on spirituaalset ideoloogiat mainitud, kuigi üsna pinnapealselt. Volkewini kui ka Winne spirituaalsed hoiakud krooniku kirjeldustes ei kajastu. Nii Volkewini kui ka Winne väljajäämine Peyperi analüüsist on jätnud selle, minu isiklikul arvamusel, poolikuks. Välja jätmine on muidugi taotluslik, arvestades, et autor käsitleb kroonikat eeskätt 13. sajandi lõpu muutuste kontekstis. Võttes aga arvesse, et ta on proovinud käsitletud osas näidata pikaajalist muutust ordu ideoloogias, on see vahele jätmine väär.

⁸⁵ Peyper, *The Teutonic Order Crusading Ethos and The Livonian Rhymed Chronicle*, 41–42, 54–57.

Jättes kõrvale ordu kõrgametnikud, on oluline tähelepanu pöörata ka ristsõdijatele üldiselt. Autor ei ole neile andnud iseomaseid jooni nagu üksikisikutele. Siiski saab välja lugeda nii mõndagi, analüüsidis motivaatoreid, mis on neid mõjutanud. Mary Fischer on oma töös toonud välja asjaolu, et erinevalt hilisematest Liivimaa ristsõdasi käsitlevatest kroonikatest on „Liivimaa vanemas riimkroonikas” toodud välja lisaks traditsioonilistele ristsõtta mineku motiividele ka sekulaarseid motivaatoreid. Kirikutegelaste poolt kirjutatud allikates pole neid mainitud. Traditsioonilistele motivaatoritele nagu võitlemine Jumala, õnnistuse, patuandestuse ning usu ja õige seaduse levitamise eest, lisanduvad sekulaarsed motiivid nagu kuulsuse, au ning materiaalsete väärtuste võitmine. Neid sekulaarseid väärtusi on omistatud isegi kirikutegelastele. Näiteks piiskop Albert püüdis Saksimaa reisil kohalikku hertsogit ning rüütleid ristsõtta meelitada⁸⁶. Mitte ainult Fischer ei ole märkinud sekulaarsete huvide rõhutamist töös, vaid seda on teinud ka teised tähelepanuväärsed isikud, kes on kroonika kohta kirjutanud, nt Alan Murray⁸⁷. Sekulaarsete motiivide nii selge esitamine on ristsõdade kroonikates üsnagi omapärane ning võib viidata sekulaarse ristsõdade ideoloogia juurdumisele.

Rüütlikultuuri juurdumist ja arengut ordurüütlike seas on võimalik veel uurida, vaadates sõnavara, mida autor on kasutanud. Alan V. Murray on teinud põhjaliku analüüsi leksikast, mida on riimkroonikas kasutatud ning kuidas see peegeldab teose asukohta laiemas rüütlikirjanduse kontekstis. Täpsemalt vaatas ta väljendeid, mida on kasutatud rüütlikele (või proto-rüütlikele) viitamisel. Võrdlevas analüüsis kaasaegsete ning eelnevate rüütlikirjanduse teostega on üllatav, et „Liivimaa vanem riimkroonika”, mis oli võrreldutest kõige noorem teos, oli kõige arhailisema sõnavaraga. Murray on seetõttu järeldanud, et kuigi see on kõige noorem võrreldud teostest, on sealne sõnavara sarnane pigem vanemate, paganlike juurtega teostega, milles kristlikud motiivid olid ainult pealiskaudsed. „Liivimaa vanemal riimkroonikal“ on vähem ühist ka uue, prantsuse päritolu rüütlikuulega⁸⁸. Toonitan, et vahe sõnavaras võib olla seotud asjaoluga, et riimkroonika pöörab märkimisväärselt tähelepanu paganlikele sõdalastele, keda sageli nimetatakse kangelasteks, jne. Üksikuid rüütleid on tavaliselt nimetatud ikkagi *ritter*’iteks, aga kollektiivselt on neile sageli viidatud kui *brüdere*’itele ehk vendadele, mis omakorda vähendab veel sõna *ritter* kasutust⁸⁹. Kuigi võib argumenteerida, et *brüdere* võis

⁸⁶. Fischer, *The Idea of Christian Chivalry in the Chronicles of the Teutonic Order*, 227–228.

⁸⁷. Murray, *Crusade and Conversion on the Baltic Frontier*, 248.

⁸⁸. Murray, *Crusade and Conversion on the Baltic Frontier*, 246–247.

⁸⁹. *Liivimaa vanem riimkroonika*, read 1539, 1736, 3166, 9687, jne (mitte täielik loend sõna „brüdere“ kasutuse kohta).

kaia ka ordu kollektiivi kohta, kuhu kuulusid ka mitte-rüütliid (teenijad vennad jne)⁹⁰, kasutatakse teoses termineid vennad ja rüütliid sünonüümidenä⁹¹.

Autoril on siiski vähemalt mõningalgi määral, teadmisi kaasaegsest rüütlikuulest. Sellele viitab asjaolu, et ta on maininud möödaminnes 13. sajandist pärit luuletust Eckenlied. Lisaks otsestele viidetele kaasaegse rüütlikuule kohta, on võimalik lugeda neidsamu mõjutusi nii tekstist endast kui ka sellest, mida autor on otsustanud oma teosesse lisada. Nimelt on Mary Fischer toonud selle kohta näite stseenist Mindaugase ning tema naise Morta vahel. Kuninganna kehastub Mindaugase südametunnistuseks, tuletades talle meelde kohustusi ordu ees. Kogu stseeni ülesehitus ning kõne on Fischeri arvamusel vastavuses tolelaegse sekulaarse õukonnakirjandusega, kus daam on kontrollivas positsioonis teda imetlev-armastava rüütli üle. Leian, et see side on küllaltki nõrk, aga tuleb nentida, et Fischer on leidnud, et stseeni kirjeldus on piisavalt detailne arvestades selle temaatika suhtelist ebaolulisust⁹², mis annab tema argumendile tõesti usutavust.

„Liivimaa vanema riimkroonika” autoril on Fischeri arvamusel vägagi pealiskaudseid teadmisi risticõdade ideoloogilisest religioosest ideestikust (propagandast). Autor kasutab tekstis risticõdade ühe peamise ideoloogi Clairvaux Bernardi jutlustest toodud näiteid või kinnitab arusaama, et risticõdalased, kes võitluse käigus surmatakse, saavad märtriteks ning satuvad seeläbi taevariiki⁹³. Fischeri arvamusel on autori teadmised rüütlikultuuri kristlikust ideoloogiast puudulikud. Eriti rõhutab Fischer autori vähest arusaamist *Militia Christi*’i osas ning vastandlikke ütlusi rüütlikuude kohta. Ka tema teadmised pühakirja tekstidest on nõrgad ning seetõttu ei saa kasutada teost kristliku rüütlikultuuri allikana. Tõsi, sellele kriitikale lisandub ka Fischeri suhtumine teose allikakasutusse, mille ta leiab olevat liiga ebakriitilise⁹⁴. Sellele seisukohale on vaielnud vastu Audrey Peyper, kes on Fischeri käsitletavat teemat tsiteerinud. Kuigi autori teadmised risticõdade ideoloogiast ei ole tõesti eriti põhjalikud ega elegantselt sõnastatud, on siiski selge, et autor on omistanud risticõdalaste tegevusele selgelt kristliku missiooni. Kroonikas on öeldud mitmel korral, et kõik kannatused ning raskused mida risticõdijad taluvad on Jumala nimel ja et kõik, mida nad on teinud, on kristliku maailma

⁹⁰ Urban, „The Teutonic Knights and Baltic Chivalry“, *The Historian*, 6–7.

⁹¹ *Liivimaa vanem riimkroonika*, read 8467–8473.

⁹² Fischer, *The Idea of Christian Chivalry in the Chronicles of the Teutonic Order*, 224–225.

⁹³ Fischer, *The Idea of Christian Chivalry in the Chronicles of the Teutonic Order*, 229–230.

⁹⁴ Fischer, *The Idea of Christian Chivalry in the Chronicles of the Teutonic Order*, 234–235.

kaitsmiseks ning laiendamiseks⁹⁵. Kristlikku ideoloogiat on tunnistatud ainult sõjalises kontekstis⁹⁶, mis võib viidata pigem autori utilitaristlikule huvile kristluse õpetuse vastu.

Pean siin lisama, et „Liivimaa vanema riimkroonika” autor on tõmmanud piirjoone sekulaarsete ja ordurüütlike vahel, mida demonstreerib seik, milles autor kirjeldab Taani kuninga vassallide kutsumist appi ordule. Kuningale alluvaid rüütleid on seal nimetatud lihtsalt rüütlikeks, samas kui ordurüütleid on nimetatud „Jumala rüütlikeks“⁹⁷. Samasugust Jumala rüütlikeks nimetamist kohtab ka mujal⁹⁸. Leian, et selline enesemääratlemine ning vahetegemine sekulaarse ja kristliku rüütlikultuuri vahel on küll rudimentaarne, ent viitab selgele arusaamale rüütlevendade kuulumisest eraldi staatusesse. Seda võiks käsitleda kui rudimentaarse sõjamehe arusaamana *Militia Christi*’st.

Erilist rõhku on „Liivimaa vanemas riimkroonikas” pandud kannatuste käsitlemisele, mida orduvendid pidid läbi tegema, alates füüsilistest raskustest ja katsumustest ning lõpetades surmaga. Tuleb siiski toonitada, et kannatused ja surm ei olnud kroonikas, ega ka rüütliordude ideoloogias negatiivsed nähtused. Vastupidiselt, leiti, et kannatus on positiivne, miski, mille üle uhke olla ning märtrisurm on isegi soovitav, sest see vabastab surmatu maistest kannatustest ja avab tee taevasse. Näiteks surnud vendade kohta on autor kirjutanud järgnevat: „Nüüd hoia taevane Jumal neid vendi, keda seal maha löödi. Neid pole vaja haletseda – nad on väga viletsa maise elu andnud taevariigi eest. Rõõm selle üle peab kestma igavesti, see ei saa iial lõppeda. Nende rõõm peab seal olema suur, nad on märtrite seltsilised“⁹⁹.

Peyper leiab, et kuna „Liivimaa vanema riimkroonika” eesmärk oli eeldatavasti uute rüütlike meelitamine ordusse, on loogiline, et see on meelestatud eelkõige sekulaarselt, jättes kristlikud motiivid küll nähtavale, aga samas pigem ikkagi tahaplaanile. Edasi on ta väitnud, et riimkroonikas on võimalik kindlalt näha ristisõdade ideoloogia muutumist spirituaalsest sekulaarseks. Enam ei pandud rõhku Jumala eest sõdimisele, vaid hakati väärtustama võimalikku kuulsust, mida ristisõdija võis ristiretkel saavutada¹⁰⁰.

Püha Maarja kultus moodustas olulise osa ristisõdijate ideoloogiast, olles sõdivate rüütlike ihaldusobjekt, valitseja ning isegi sõjajumalanna. Neitsi Maarja ülistamine pole üllatav,

⁹⁵ Peyper, *The Teutonic Order Crusading Ethos and The Livonian Rhymed Chronicle*, 24–29, 32.

⁹⁶ Peyper, *The Teutonic Order Crusading Ethos and The Livonian Rhymed Chronicle*, 37.

⁹⁷ *Liivimaa vanem riimkroonika*, read 6129–6138.

⁹⁸ *Liivimaa vanem riimkroonika*, read 4731–4734.

⁹⁹ *Liivimaa vanem riimkroonika*, read 4517–4524.

¹⁰⁰ Peyper, *The Teutonic Order Crusading Ethos and The Livonian Rhymed Chronicle*, 56–57.

arvestades, et Liivimaa oli kuulutatud *Terra Mariana*'ks ehk Maarjamaaks, rõhutades selle sõjalise rinde olulisust. Samuti oli Ordu võtnud Püha Maarja enda kaitsepühakuks¹⁰¹. On tõenäoline, et Liivimaa nimetamine Maarjamaaks oli algselt religioosse hardumuse märk, mida hiljem kasutas ära piiskop Albert. Ta lõi paralleeli Levandi ristsõdade (sõjad „Jumala poja maa“ eest) ning Balti ristsõdade (sõjad „Jumalaema maa“ eest) vahel. Paralleeli tõmbamise eeldatav eesmärk oli rõhutada Baltimaade sõjalise rinde olulisust ning vajadust Jumalaema maad kaitsta paganate rünnakute eest¹⁰². Neitsi Maarjat seostatakse orduga rohkem kui teisi pühakuid – tavakõnes olid Saksa ordu rüütlid tuntud kui *Marienritter* ehk Maarja rüütlid. Maarja kummardamine ei piirdunud siiski ainult nimetuste ning sümbolitega, vaid seda on kajastatud ka kroonikas. Autor kutsub Maarjat „meie emandaks, taevaseks kuningannaks“¹⁰³. Tekstis kajastab ta ühe rüütli, keda ta on kirjeldanud kui „üks hea rüütel, kel oli vooruslik meel nii Jumala kui inimeste vastu.“ soovi surra võitluses ning võtta einet „meie Emanda lähedal“¹⁰⁴. Isikuvormi on tõlgitud teostes erinevalt kas „meie“ (Tarveli ja Eelmäe tõlkes) või „minu“ vormis (inglisekeelses tõlkes). Leian, et see vahe on üpriski oluline. Pöördumine „minu emand“ muudab selle palju isiklikumaks. Võimalik, et see rõhutab suhet rüütli ning tema daami (Neitsi Maarja) vahel. Viited Püha Maarjale on leitavad läbi kogu teksti, peamiselt tänuavaldustes võitude eest („nad kiitsid seal Jumalat taevas ja Tema armsat Ema, kes samuti oli neid aidanud“¹⁰⁵, „Kõik kristlased olid heas tujus, nad tänasid Jumalat taevas ja Tema armast Ema, nende mõlema abi oli seal hästi tunda“¹⁰⁶) või palvetes surnud isikute eest („Jumalat austades suri ta oma armsa Ema lipu kõrval. Nüüd peame oma Emandat anuma, et ta neile kõigile armuline oleks, kuna neis oli palju voorust, et nad hea meelega oma verd valasid Tema Lapse eest“¹⁰⁷). Püha Maarja lipp oli oluline sümbol orduvendadele, nagu seda iseloomustas eelpool mainitud ordumeistri surm Püha Maarja lipu kõrval. Lippu on mainitud ka teistes kohtades¹⁰⁸. Need pöördumised on tehtud nagu alama ja ülema vahel, mis võib olla nii religioosne tunnistus või ka rüütli alluvus oma emandale.

¹⁰¹. Jensen, Carsten Selch, „How to Convert a Landscape: Henry of Livonia and the Chronicon Livoniae“, in: A. V. Murray (toim.), *The Clash of Cultures on the Medieval Baltic Frontier*. Ashgate. 2009, 165.

¹⁰². Urban, William. „Saint Mary and the Dragon Killer“, *Marian Library Studies*. Volume 2. Article 8, 1970, 90–92.

¹⁰³. *Liivimaa vanem riimkroonika*, read 115–116.

¹⁰⁴. *Liivimaa vanem riimkroonika*, read 9345–9348.

¹⁰⁵. *Liivimaa vanem riimkroonika*, read 2425–2430.

¹⁰⁶. *Liivimaa vanem riimkroonika*, read 3339–3342.

¹⁰⁷. *Liivimaa vanem riimkroonika*, read 10 682–10 686.

¹⁰⁸. *Liivimaa vanem riimkroonika*, read 8423–8424.

Kokkuvõte

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks oli uurida, kuidas kajastus rüütlikultuur kuni viimase paari aastakümneni vähekaasitud ja alahinnatud tekstides „Liivimaa vanemas riimkroonikas“ ning kuidas üleskirjutused seostusid 13. sajandi lõpu ning 14. sajandi alguse laiemal ajaloolisel kontekstiga, pidades eriti silmas ristsõdade raugemist Levandis. Suuremal või vähemal määral olen eelmainitud punkte ka töös avanud. Arvestades uurimuse mahulisi piiranguid ei ole olnud võimalik neid teemasid analüüsida nii põhjalikult nagu need seda vääriskid.

Töö põhines nii algallikal („Liivimaa vanem riimkroonika“) kui ka sekundaarsetel materjalidel, hõlmates akadeemilist kirjandust nii Eestist, Saksamaalt kui ka ingliskeelsetest maadest. Nagu töös võis näha, langes põhiraskus ingliskeelsele kirjandusele – sellest ei peaks välja lugema, et saksakeelne kirjandus ei suuda teema uurimisele tulevikus midagi lisada. Töös on siiski välja toodud saksa, eriti baltisaksa akadeemikute töid, kes kroonika uurimusele aluse panid ning kelle panuseta käesolev uurimus ei oleks saanud valmida. Baltisaksa akadeemikute tööde sugemeid leidub kõigis kroonikat käsitletavates uurimustes. Eriti tuleb siinkohal rõhutada Leo Meyerit, kelle kroonika variandil enamus analüüsi põhineb. Baltisaksa õpetlaste tööd on läbi töötatud ka mitmete siin viidatud autorite poolt (Mary Fischer, Audrey Peyper, Marcus Delters, Alan Murray jne). Nad on nii keeleoskuse kui ka käesoleva temaga põhjalikumalt kursis, kui mina ise. Tulevikus olla mõttekas süveneda põhjalikumalt baltisaksa teostesse, keskendudes küsimustele, kuidas vaadeldi ristsõja ideoloogiat, rüütlikultuuri käsitlust ning mainitud kahe teema omavahelist seotust.

Töös on arutletud „Liivimaa vanema riimkroonika“ autori ning sihtgrupi üle, et kirjeldada ja määratleda, kelle poolt ja mis eesmärkidel tekstid kirjutati. Kirjeldasin kroonika autori võimalikku positsiooni ühiskonnas, sest selle kaudu on võimalik määrata, kelle perspektiivist töö kirjutati – oli selleks siis munk, preester, rüütel. On enam kui tõenäoline, et riimkroonika autor oli Tüüringist või Saksimaalt või sealsest piirkonnast pärit ordurüütel. Ta oli aktiivne Liivimaal 13. sajandi lõpukümnenditel ning osales ise vahetult sõjategevuses. Arvan, et teose on kirjutanud üks ja ainus autor, mida kinnitab ka lingvistiline analüüs.

Tõenäoliselt loodi tekstid propaganda tüüpi kirjutistena, olles mõeldud ettelugemiseks (teose stiil viitab sellele). Kuulsusrikka sõjategevuse kujutamise osundab eesmärgile kaasata Ida-Saksamaa alade sõjakaid ministeriaalide klassi rüütleid Saksa Ordu ridadesse. Sellest eeldatavast teose loomise eesmärgist tulenevalt olen oma töös leidnud, et „Liivimaa vanema

riimkroonika“ ideoloogilises suundumuses on rõhutatud pigem ilmalikku, sõdalastest (rüütlitest) koosnevale ülemklassile meelepärast temaatikat. Samale järeldusele on nagu töös mainitud, jõudnud Audrey Peyper ja Alan Murray. Viimati nimetatut tuleb siinkohal eriti esile tõsta, sest tema uurimus pani sellele vaatepunktile aluse.

Et analüüsida rüütlike mõttemaailma „Liivimaa vanemas riimkroonikas”, andsin töös lugejale lühiülevaate keskaegsest rüütlikultuurist, keskendudes kultuuri muutumisele pärast Lähis-Idas toimunud ristisõdade läbikukkumist, samuti rüütlikultuuri iseloomule 13. sajandi Saksamaal. Lisaks vaatasin töös lähemalt kristlike rüütliordude kultuuri, eriti Saksa Ordus, ning analüüsisin, kuidas võis rüütliordudes valitsev segu kristlikust ja sekulaarsest rüütlikultuurist „Liivimaa vanema riimkroonika“ autori arusaamu mõjutada.

Käesolevas töös rõhutan, et ristisõdade ideoloogia oli „Liivimaa vanema riimkroonika“ kirjutamise ajal, 13. sajandi lõpukümnendil, keset sekulariseerimise protsessi või vähemalt leiab selle protsessi sugemeid. Reeglina on seda muutust paigutatud 14. sajandi keskpaika, aga nagu arvab Audrey Peyper, võib seda muutust näha juba varem, kroonika kirjutamise ajal e. 13. sajandi lõpus. Kuigi „Liivimaa vanemas riimkroonikas“ on selgelt olemas vaimulik ja spirituaalne ideoloogia, on tekstides võimalik näha sekularisatsiooni tendentsi. Esile on tõstetud ilmalikke (mitte rüütliordudesse kuuluvaid) ristisõdijaid, olulisel kohal on au ja sõjasaagi omandamine. Sageli ülistatakse võitlust ennast ja austatakse isegi paganlike vastaseid. Tunnustatakse kas otseselt või kaudselt ilmaliku rüütlikultuuri väärtusi: vaprust, võimekust, suuremeelsust, lahkust, au, kombekust ning lojaalsust. Lisatud on ka näiteid käitumisest, mida eeldati rüütlitelt: leskede, orbude ja nende kaitsmine, kes iseenda eest seista ei suuda. Paraku hoopis autor mitmel korral lustlikult sellega, kuidas rüütliid tekitasid juurde leskesid ja orbuseid, kui nad tapsid vastaste sõjamehi ning ei säästnud sageli ei naisi ega lapsi.

Fischeri arvamusel ilmnevad „Liivimaa vanema riimkroonika“ autoril vägagi pealiskaudseid teadmised ristisõdade ideoloogilis-religioossest ideestikust, ning seetõttu ei pea ta kroonikat sobilikuks allikaks kristliku rüütlikultuuri osas. Peyper leiab aga, et kuna „Liivimaa vanema riimkroonika“ eesmärk oli eeldatavasti uute rüütlike meelitamine ordusse, siis on loogiline, et see on meelestatud eelkõige sekulaarselt, jättes kristlikud motiivid nähtavale, aga pigem ikkagi tahaplaanile. Need ideed kujutavad endast selget, kristliku rüütlikultuuri arusaama (ordurüütlike nimetamine „Jumala rüütlikeks“, osaline vastandamine ilmalikele rüütlikele), märtrisurma olulisuse rõhutamine ning märtrisurma surnud ristisõdijate ülistamine. Teoses on võimalik näha ristisõdade ideoloogia muutumist spirituaalsest sekulaarseks – enam ei pandud

rõhku jumala eest sõdimisele, vaid hakati väärtustama võimalikku kuulsust, mida ristsõdija võis ristiretkel saavutada. Alles jääb küsimus, kas ebavõrdne kombinatsioon domineerivast sekulaarsest rüütlikultuurist ning sellele allajäävast kristlikust ristsõdade ideoloogiast on iseloomulik ainult autorile või kajastab laiemaid ideoloogilisi arenguid ordus.

Peyperi väite kohaselt on teose vältel näha muutumist ristsõdade ideoloogias. Väidetavalt toimub kaugenemine spirituaalsetest väärtustest (usk, õiglus, jne) ning domineerima hakkab sekulaarsus (tarkus, kogemus, nägusus, jne). Peyper arvab, et see muutus kroonika-siseses kajastuses on seotud riimkroonika kirjapanemise ajal toimunud muutustega Liivimaa poliitilisel ja kultuurilisel maastikul. Enda analüüsis leidsin aga, et on kaheldav, et kogu teose toon võis muutuda nii drastiliselt seitsme aasta jooksul, mil teos kirjutati. Leidsin, et on ka kaheldav, et teost ja teose arengut selle kirjutamise ajal võis mõjutada teose kasutaja või potentsiaalse kasutaja võimalik tagasiside.

Piirjoon sekulaarsete ja ordurüütlike vahel oli tajutav. Lihtsalt rüütliid olid taani vasallid ja Jumala rüütliid olid orduvennad. Vahe tegemine sekulaarse ja kristliku rüütlikultuuri vahel viitab selgele arusaamale rüütlevendade kuulumisest eraldi staatusesse.

Sekulaarsed väärtused lähevad vastuollu rüütliordu eetikatega, kus rõhutati materiaalse varanduse omandamise ebaolulisust (olid ju kristlikud rüütliordud, teoreetiliselt, vabatahtlikult vaesed) ja kuulsuseotsimise pahelisust. Siiski on „Liivimaa vanemas riimkroonikas“ rõhutatud ka märtrisurma, ristiusu eest suremise õilsust, mis on, nagu eelnevalt mainiti, on ristsõdade ideoloogias oluline.

„Liivimaa vanema riimkroonika“ analüüsist tuli ka välja autori ettekujutus erilisest identiteedist, mida orduvennad, niiöelda *Jumala rüütliid*, jagasid. See viitas vähemalt mingil määral *Militia Christi* identiteedi olemasolule ordurüütlike seas. Identiteedi olemus teksti looja silmis on arusaadavalt sõjakeskne. Autori üleolek vaimulike suhtes on kroonika tekstis ilmselge – ülistatakse vaimulikke, kes käituvad kui sõdalased vapralt ning rüütellikult. Halvakspanuga suhtutakse aga vaimulikesse, kes ei osale sõjategevuses. Autori arvates on see argus. Siit tuleb välja üks rüütlikultuuri arenguid seoses ristsõdadega – rüütliid, eriti rüütliordude liikmed, nägid ennast kui peamist kristluse levitajat ning kaitsjat, pannes ennast niimoodi kõrgemale vaimulikest.

Töö sissejuhatuses püstitatud eesmärgile, anda hinnang „Liivimaa vanema riimkroonika“ näitel selle kohta, kui levinud olid Saksa ordus ning Liivimaal tolle aegsed rüütlikultuuri ideed saan kokkuvõtvalt öelda alljärgnevat: sekulaarne rüütlikultuur, kuigi dominante, oli Saksa ordus kõrvuti ristsõja kristliku ideoloogiaga.

Abstract

The Contextualised Perception of Chivalry in the Livonian Rhymed Chronicle

Bachelor Thesis by Emil Jakob Oras

Supervisor: Anti Selart

Tartu University

Institute of History and Archeology

2019

The purpose of this Bachelor's thesis “The Contextualised Perception of Chivalry in the Livonian Rhymed Chronicle”, is to investigate how chivalry is portrayed in the aforementioned chronicle and how it fits into the wider context of chivalry at the end of the 13th century, especially in regards to the failure and shifting orientation of the crusades away from direct action in the Levant in around 1300. Towards this end I have utilized a primary source, the (Older) Livonian Rhymed Chronicle, as well as secondary and tertiary sources, encompassing literature from the Estonia, Germany and the Anglosphere. Deserving special mention are the Baltic-German scholars who established the study of the chronicle, including the preparation of the scholarly edition of the chronicle that is used by most academics to this day. The academics from the Anglosphere have also done much to revive scholarly interest in this work during the last few decades.

Literature from English-speaking authors is especially prominent in the work, with German works coming in second – this should not be taken as a denigration of the German and Baltic-German authors, their efforts in studying the chronicle have been monumental, but their interest in the chronicle has had a different focus, one that does not coincide as well with my own, as those from the Anglosphere do. In addition to this, the English-speaking authors have already worked through a majority, though by no means all, of the German works relevant to the wider topic, so it would be impractical to repeat this work. If some topics covered in the English-language literature remain vague or uncovered, I have attempted to consult the aforementioned German sources. Of especial note from amongst the authors featured in my Bachelor's thesis are, in no special order, Mary Fischer, William Urban, Audrey Peyper, Richard Kaeuper, Alan V. Murray, Maurice Keen, Marcus Delvers and, of course, Enn Tarvel and Urmas Eelmäe, without whose translation of the Livonian Rhymed Chronicle the likelihood of this work being

written would have been considerably slimmer, as theirs is the only available version in the Estonian language, and it is indeed of considerable quality.

Firstly, I decided it was necessary to discuss the authorship, *raison d'être* and the intended public of the chronicle. This step was needed to establish any potential biases that could factor into the writing process that took place in regards to the chronicle, which would, by extension, color any analysis of chivalry present in this thesis. The question of authorship is tricky, mostly because the work is anonymous and therefore any supposition of an author would be a speculation, no matter how persuasive the proof. Still, there are many potential, and rather intriguing clues to the identity of the author. Judging by the way the author “speaks” (in-depth knowledge of military tactics, relative ignorance towards theology etc.) and the views that he holds (clear bias towards the Teutonic Order, a warrior’s mentality etc.) it is likely that he was a member of the Teutonic Order in Livonia, active from around 1280, from which point the chronicle becomes, in places, much more detailed, indicating that the writer was likely present to witness the described events himself. The period before 1280, reaching back to the middle of the 12th century, in the work is based on either documents that the author had access to through the Order, second-hand accounts from people there to witness the events, or stories that had been passed down.

At the time that the work was written, judged to be the years between 1291 and 1298, the Teutonic Order was going through a transformational period, as due to the failure of the Crusades in the east, the attention, naturally, would shift to the only remaining theatre of the crusades – the Baltics. However, as the crusades had lost their initial momentum, the Order had a hard time maintaining a sufficient influx of new men, especially those trained at arms, to keep prosecuting their nominally religious wars against the Lithuanians and Semgallians. It was in this context that the chronicle was being written and it has been, as I hope I have demonstrated in this paper, rather convincingly argued that the chronicle is indeed a set of crusading propaganda, meant to appeal to the secular, martial aristocracy and draw them into the ranks of the Teutonic Order. As I have briefly expanded upon in this work, the primary areas of recruitment for the Teutonic Order in Livonia, at the time of the chronicle’s writing, were the lands of Thuringia and Saxony, and judging by the linguistic analysis done on the work, it is also highly likely that the author himself was from around these areas. The majority of the knighthood of these regions, like in most of Germany, were made up of the serf-knights, the *ministeriales*, a class of un-free knights, bound to their lord not only through feudal obligations, but also through legal constraints. These *ministeriales* were noted for their

aggressive, brutal behavior and, paradoxically enough, their lack of discipline. For a fight against the pagan Lithuanians, these men were a good choice, however, their piety left much to be desired, as has been noted by both their contemporaries and the many historians who have studied the knights of the order. Their perceived lack of piety in the eyes of the church included respect for their pagan opponents, general disdain for the clergy (unless they performed heroically on the battlefield), ignoring rules of monasticism (that the members of the order were theoretically bound by), pseudo-pagan sacrifices to the Christian God, etc. It is likely that the martial classes of Eastern-Germany brought the latter practices to Livonia, as the Order did not recruit locally in any significant number.

Still, the author of the chronicle demonstrates a basic, if crude, understanding of crusader ideology, identifies the brothers of the Order as being “knights of god” and therefore belonging, in my own opinion, into a *Militia Christi*. Martyrdom is highly praised in the chronicle, being portrayed as a goal to strive for, an escape from the misery of mortal life and a way to earn eternal afterlife at the side of the brothers’ lady, the mother Mary. The praise of her in the chronicle should not come as a shock to anyone who has read about the Teutonic Order, as Mary was their patron saint and their namesake, as well as the patron saint of the land they were defending.

Outside of the author's understanding of Christian chivalry and crusader ideology the Bachelor's thesis also explores his understanding of the ideology of secular knighthood and how it matches with the contemporary ideas of knighthood both in Europe and specifically in Germany, the primary focus lying with the aforementioned *ministeriales* as well as the crusader ideology taking root in Germany during the crusading era. The idea of secular knighthood was found to have been in conflict with the ideas of *Militia Christi*, in the eyes of such eminent theologians as, for example, Bernard of Clairvaux – the chase of glory, plunder and earthly pleasures was at odds with the monastic ideals that the Christian knighthood orders purported to follow. The pursuit of glory and plunder is clear, even exalted, in the chronicle, though earthly pleasures are restricted, rather bleakly, to the joy of killing one’s enemies, which is praised, even to the extent of being glad to make widows and orphans of the warriors’ families. However, this flaunting of secular virtues is telling of the way the Order wanted to portray themselves and what type of recruits they wanted to draw on, which brings me to my final point.

The Livonian Rhymed Chronicle displays values typical of both secular and Christian knighthood, however, the secular values are clearly dominant and the understanding displayed by the author of Christian and Crusader ideology superficial, restricted to areas of combat, which is seen as the primary arena of Christianization. This justified putting the Order above the other estates of Livonia (the clergy, the city-dwellers, etc.) in the mission to spread the Catholic faith, making them the “first amongst equals”. In this light the work could also be seen as a piece that propagates the supremacy of knighthood over the clergy in Livonia.

At the beginning of the paper I set out to investigate how knighthood is perceived in the Livonian Rhymed Chronicle, and to that end I have come to the conclusion that the author demonstrates a clear understanding of secular knighthood, albeit with some Germanic vernacular religious influences, and that while there is a perception on the part of the author that the knights are performing their duty in the service of Christ, ultimately these ideas play second fiddle to the martial spirit of secular knighthood.

Kirjanduse loetelu

Algallikas:

Liivimaa vanem riimkroonika, teaduslik toimetaja Tarvel, Enn ja tõlkija Eelmäe, Urmas. Tallinn: Kirjastus Argo, 2003.

Sekundaarkirjandus

1. Arnold, Benjamin. *German Knighthood 1050–1300*. Oxford: Clarendon Press, 1985.
2. Benninghoven, Friedrich. *Der Orden der Schwertbrüder. Fratres Milicie Chrsti De Livonia*. Köln: Böhlau, 1965.
3. Borst, Arno. „Das Rittertum im Hochmittelalter. Idee und Wirklichkeit“. In: Borst, Arno (toim), *Das Rittertum im Mittelalter*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1989.
4. Bumke, Joachim, *Studien zum Ritterbegriff im 12. und 13. Jahrhundert*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag. 1964.
5. Cornish, Francis W. *Social History of Chivalry*. New York: Routledge, 2010.
6. Delters, Marcus. *Aspects of the master figure in the „Livonian Rhymed Chronicle“: A study of the characterisation of the Livonian master of the Teutonic Order*. Doktoritöö. Rutgers, University of the State of New Jersey, 1989.
7. Favreau-Lille, Marie-Luise. „Träger und Förderer des Deutschen Ordens im Deutschen Reich (13. Jahrhundert)“. In: Nikolas Jaspert, Stefan Tebruck (toim.). *Die Kreuzzugsbewegung im römisch-deutschen Reich (11.–13. Jahrhundert)*. Ostfildern: Thorbecke, 2016, 155–175.
8. Fischer, Mary Christie. *The Idea of Christian Chivalry in the Chronicles of the Teutonic Order*. Doktoritöö. University of St. Andrews, 1984. <https://research-repository.st-andrews.ac.uk/handle/10023/2621>
9. Freed, John B. Reflections on the Medieval German Nobility. *The American Historical Review*, 91(3), 1986. 553-575
10. Jaspert, Nikolas, Tebruck, Stefan. *Die Kreuzzugsbewegung im römisch-deutschen Reich (11.–13. Jahrhundert)*. Ostfildern: Thorbecke, 2016, 2–3.
11. Jensen, Carsten Selch. „How to Convert a Landscape: Henry of Livonia and the Chronicon Livoniae“. In: Murray, Alan V. (toim.), *The Clash of Cultures on the Medieval Baltic Frontier*. England: Ashgate, 2009, 151–168.

12. Kaeuper, Richard. W. *Chivalry and Violence in Medieval Europe*. Oxford: Oxford University Press, 1999.
13. Kaeuper, Richard W. *Holy Warriors: The Religious Ideology of Chivalry*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2009.
14. Keen, Maurice. *Chivalry*. New Haven and London: Yale University Press, 1984.
15. Linder, Richard. *Zur älteren livländischen Reimchronik*. Leipzig: J. B. Hirschfeld, 1891.
16. Militzer, Klaus. „Recruitment of Brethren for the Teutonic Order in Livonia“. In: Malcolm Barberi (toim.) *The Military Orders: Fighting for the Faith and Caring for the Sick*. New York: Routledge, 2016, 1237–1562. 270-278
17. Murray, Alan V.. „The Structure, Genre and Intended Audience of the Livonian Rhymed Chronicle“. In: Murray, Alan V. (toim), *Crusade and Conversion on the Baltic Frontier*. Hampshire: Ashgate Publishing Limited, 2001, 235–251.
18. Peyper, Audrey. *The Teutonic Order Crusading Ethos and The Livonian Rhymed Chronicle*. Honours Thesis. University of Tasmania. School of History and Classics. s.a. Academia.
https://www.academia.edu/6546242/The_Crusading_Ethos_Christian_Chivalry_and_The_Livonian_Rhymed_Chronicle. kasutatud 26.05.2019
19. Peyper, Audrey. *Teutonic Order Corporate Identity and The Livonian Rhymed Chronicle*. University of Tansmania. s.a. Academia.
https://www.academia.edu/5633890/Teutonic_Order_Corporate_Identity_and_The_Livonian_Rhymed_Chronicle. kasutatud 26.5.2019
20. Prestage, Edgar. *Chivalry*. New York: Kegan Paul Limited, 2004.
21. Scaglione, Aldo D. *Knights at Court: Courtliness, Chivalry and Courtesy from Ottonian Germany to the Italian Renaissance*. Oxford: University of California Press, 1991.
22. Sterns, Indrikis. *The Statutes of the Teutonic Knights: A Study of Religious Chivalry*. Doktoritöö. University of Pennsylvania, 1969.
23. *Chivalry and the Medieval Past*. (toim.) Stevenson, Katie ja Gribling, Barbara. Woodbridge. Boydell Press. 2016.
24. von Transehe-Roseneck, Astaf. *Die Ritterlichen Livlandsfahrer des 13. Jahrhunderts*, (toim.) Wilhelm Lenz. Würzburg: Holzner-Verlag, 1960.
25. Urban, William. „The Teutonic Knights and Baltic Chivalry“. *The Historian*. Vol. 56, No. 3, 1994, 519–530.

26. Urban, William. Saint Mary and the Dragon Killer. *Marian Library Studies*. Volume 2. Article 8. 1970, 89–94.
27. Wachsmuth, Friedrich. *Über die Quellen und den Verfasser der älteren livländischen Reimchronic*. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn. 1878.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, *Emil Jakob Oras*

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

bakalaureuse töö

„Rüütlikultuuri kajastamine „Liivimaa vanemas riimkroonikas”“ ning selle seostamine
laiema ajaloolise kontekstiga“

mille juhendaja on Anti Selart,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, alates **pp.kk.aaaa** kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Emil Jakob Oras

25.05.2019